

KMC

KOORDINAČNO-METODICKÉ CENTRUM
PRE PREVENCIU NÁSILIA NA ŽENÁCH

ODHAD NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA NA ŽENÁCH

Zuzana André, Andrej Kuruc

2017

„Domov musí byť bezpečné miesto pre všetkých“

Inštitút pre výskum práce a rodiny
Institute for Labour and Family Research

Odhad nebezpečenstva násilia na ženách

Zuzana André, Andrej Kuruc

Publikácia bola financovaná z Grantov EHP a Nórska a spolufinancovaná zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky v rámci projektu Koordinančno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násilie v rámci programu SK09: Domáce a rodovo podmienené násilie

„Domov musí byť bezpečné miesto pre všetkých“

www.norwaygrants.org

Vydavateľ: Inštitút pre výskum práce a rodiny

Rok vydania: 2017

Rozsah: 42 strán

Publikácia je dostupná online na zastavmenasilie.sk

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

OBSAH

OBSAH	4
1 ÚVOD	5
2 VÝCHODISKÁ	6
2.1 Základné dokumenty a definície	6
2.2 Základné štatistiky a výskumné fakty	8
2.3 Špecifické potreby v kontexte násilia na ženách v partnerských vzťahoch	9
3 ZÁKLADNÉ PRINCÍPY	10
4 ODHAD NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA VYMEDZENIE KONCEPTU	12
5 PODMIENKY A PRAVIDLÁ PRE REALIZÁCIU ODHADU NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA	14
5.1 Čo treba urobiť pred začatím realizácie odhadu nebezpečenstva násilia	15
5.2 Ako viesť rozhovor a vyplňať dotazník počas realizácie odhadu nebezpečenstva	16
5.3 Ako konať po ukončení odhadu nebezpečenstva	17
6 RIZIKOVÉ FAKTORY A DOPLŇUJÚCE OTÁZKY	18
6.1 Ako vníma nebezpečenstvo žena	19
6.2 História násilia	20
6.3 Prítomnosť závažných okolností	21
6.4 Formy a vzorce násilia	23
6.5 Rizikové faktory súvisiace s postojmi a správaním páchatel'a	28
7 TYPY DOTAZNÍKOV NA ODHAD NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA NA ŽENÁCH V INTÍMNYCH VZŤAHOV A ICH POUŽÍVANIE	30
7.1 Príklad dotazníka CAADA-DASH	31
7.2 Príklad dotazníka Danger assesment (DA – Odhad nebezpečenstva)	33
7.3 Odhad rizika násilia a multiinštitucionálna spolupráca	33
8 ZÁVER	34
9 Príloha č. 1	35
Zoznam použitej literatúry	40

1 ÚVOD

Odhad rizika násilia by mal byť ústrednou súčasťou metodík a štandardov pre profesionálov a profesionálky z rôznych oblastí a inštitúcií (napr. polícia, prokuratúra, samosprávny kraj, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, mimovládne organizácie, atď.), ktorí/é prichádzajú alebo môžu prichádzať do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi. Je to jeden z hlavných procesov, ktorý je potrebné uplatňovať pri pomoci ženám zažívajúcim násilie. V prvom rade je totiž potrebné násilie identifikovať a vyhodnotiť, aby mohla byť následne poskytnutá ženám cielená podpora a ochrana.

Hlavným cieľom dokumentu je ponúknuť dotknutým organizáciám a ich pracovníkom a pracovníckam praktickú podporu v procese vyhodnocovania nebezpečenstva násilia, ktoré hrozí žene zažívajúcej násilie a jej deťom a inšpirovať ich k diskusii o možnostiach zavádzania takéhoto procesu v rámci svojich postupov.¹ Správna a rýchla identifikácia nebezpečenstva násilia je kľúčová pre poskytovanie vhodnej podpory, ochrany a bezpečia pre ženy zažívajúce násilie a ich deti. Odhad nebezpečenstva násilia, čiže zistenie rizika násilia, je preto podmienkou pre vytváranie plánov bezpečia. Napomáha tiež k rozoznávaniu prípadov, kedy je nebezpečenstvo násilia tak vysoké, že žene a jej deťom hrozí závažné násilie či smrť, čím môže predchádzať výskytu takýchto násilných útokov.

V neposlednom rade oboznámenie sa s konceptom odhadu nebezpečenstva násilia prináša profesionálom a profesionálkam z rôznych oblastí spoločné pochopenie tejto témy a spoločnú terminológiu. Zjednocovanie postupov v rámci inštitúcií následne otvára nové možnosti vzájomnej spolupráce, ktoré umožnia efektívnejšie a účinnejšie poskytovanie podpory, ochrany a bezpečia ženám zažívajúcim násilie a ich deťom. Práve nastavenie procesov multiinštitucionálnej spolupráce predstavuje v súvislosti s rodovo podmieneným násilím strategický zámer, do ktorého logicky ústi aj proces odhadu nebezpečenstva násilia. Vzájomná výmena informácií a spoločný postup zainteresovaných strán (napr. polícia, špecializované MVO, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, atď...) v konkrétnych prípadoch násilia na ženách sa stali v zahraničí osvedčeným nástrojom v prevencii a riešení závažných činov násilia. Koncept stretnutí multiinštitucionálnych intervenčných tímov (napr. MARAC²) sa využíva najmä vo Veľkej Británii, kde je už dnes možné vyhodnocovať jeho pozitívny dopad.³

V prvej časti tohto dokumentu sú v stručnosti uvedené základné princípy, ktoré je potrebné zohľadňovať pri zaisťovaní podpory, ochrany a bezpečia pre ženy zažívajúce násilie a ich deti. Ide o akési hodnotové rámce, ktorých dodržiavanie v praxi je kľúčové z pohľadu účinnosti a efektívnosti poskytovaných služieb. V druhej časti dokumentu je bližšie vysvetlený koncept odhadu nebezpečenstva násilia a následne sú identifikované podmienky a pravidlá, ktoré je potrebné naplniť pred, počas a po realizácii odhadu nebezpečenstva násilia. Tretia časť dokumentu opisuje hlavné rizikové faktory, ktoré je užitočné zvažovať pri vyhodnocovaní nebezpečenstva násilia a vytváraní plánov bezpečia. Za týmto účelom sú v tejto časti načrtnuté i okruhy otázok, prostredníctvom ktorých je možné zhromažďovať potrebné informácie. Poslednú časť dokumentu predstavujú príklady

1 Rôzne organizácie sa líšia v tom, nakoľko poznajú a v praxi uplatňujú procesy vyhodnocovania nebezpečenstva násilia, ako aj v tom, nakoľko je vyhodnocovanie rizika násilia súčasťou ich súčasných kompetencií.

2 MARAC – multi agency risk assesment conference (multiinštitucionálne konferencie odhadu rizika); stretáva sa na mesačnej báze, kde profesionáli a profesionálky zdieľajú informácie o vysoko rizikových prípadoch domáceho násilia a zneužívania a vytvárajú plán manažmentu daného rizika a bezpečia. Zdroj: http://www.richmond.gov.uk/domestic_abuse_multi-agency_risk_assessment_conference.

3 Pozri www.safelives.org.uk.

dotazníkov odhadu nebezpečenstva, ktorá obsahuje ako príklad konkrétny dotazník (CAADA/DASH) používaný na odhad nebezpečenstva násilia vo Veľkej Británii.

Informácie v tomto dokumente je vhodné chápať ako návrhy pre ďalšie uvažovanie a diskusiu so zástupcami a zástupkyňami dotknutých organizácií, pre ktoré je dokument určený. Postupy a odporúčania, ktoré dokument obsahuje, nie sú v žiadnom prípade rigidným návodom a nezachycujú tému vyčerpávajúcim spôsobom. Ich zavedenie vyžaduje vyškolenie a scitlivenie pracovníkov a pracovníčok inštitúcií, ktoré prichádzajú do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi.

2 VÝCHODISKÁ

2.1 Základné dokumenty a definície

Predkladaný text rešpektuje medzinárodné i celoštátne dokumenty ľudsko-právneho, právneho i strategického charakteru súvisiace s násilím páchaným na ženách a domácim násilím, ktoré ich definujú či rôznym spôsobom zaväzujú Slovenskú republiku v kontexte prevencie a eliminácie násilia páchaného na ženách.⁴ Rovnako tak vychádza z poznatkov a skúseností ženských organizácií, ako aj rôznych domácich či zahraničných inštitúcií, ktoré sa venujú poskytovaniu špecializovanej podpory a ochrany pre ženy zažívajúce násilie a ich deti, ako aj výskumnej činnosti v tejto oblasti. Za zvlášť prínosné považuje pre kontext SR najnovšie výskumné štúdie, ktoré vznikli v rámci Národného projektu Podpory prevencie a eliminácie násilia na ženách.⁵

Ako vyplýva napríklad z definície Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boji proti nemu, násilie na ženách je „...porušenie ľudských práv a forma diskriminácie a rozumejú sa ním všetky činy rodovo podmieneného násilia, ktoré majú alebo môžu mať za následok telesnú, sexuálnu, duševnú či ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo svojvoľného zbavenia slobody, či už vo verejnom alebo súkromnom živote.“⁶ Špecifickým typom násilia páchaného na ženách je násilie v partnerských/intímnych⁷ vzťahoch. Sem patria „všetky činy telesného, sexuálneho, duševného a ekonomického násilia, ktoré sa vyskytujú v rámci rodiny alebo domácej jednotky alebo medzi bývalými alebo súčasnými manželmi alebo partnermi, či už páchatel má, alebo v minulosti mal s obeťou spoločné bydlisko.“⁸ Špeciálnym

4 Za všetky môžeme spomenúť napríklad európske dokumenty *Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu*, ktorý obsahuje medzinárodné štandardy vytvorené v záujme predchádzania násiliu na ženách a domácejmu násiliu (Pozn. Slovenská republika dohovor podpísala, ale zatiaľ neratifikovala), *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov*. V kontexte SR na ne nadväzuje napríklad *Národný akčný plán pre elimináciu a prevenciu násilia na ženách na roky 2014 – 2019* a iné.

5 Máme na mysli najmä dokumenty, ktoré vznikli v roku 2015 pod hlavičkou Inštitútu pre výskum práce a rodiny: *Manuál multiinštitucionálnej spolupráce v prípadoch násilia páchaného na ženách*. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_prevenie/dokument_multiinstitucionalna_spolupraca_na_slovensku.pdf.

Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie, Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk

Tieto dokumenty sú veľmi prínosné tým, že mapujú súčasnú situáciu v kontexte SR z pohľadu poskytovania podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom, a to najmä v prostredí ženských mimovládnych organizácií.

6 Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu, Článok 3.

7 Pojem partnerské vzťahy a intímne vzťahy používame ako synonymum, keďže obe sa vyskytujú v odbornej literatúre na popis násilia páchaného na žene blízkou osobou.

8 Tamtiež.

druhom násilia páchaného na ženách v intímnych vzťahoch a domáceho násilia je násilie, v prípade ktorého môže byť násilníkovi i viac, je tzv. násilie v mene cti.⁹

Hoci býva domáce násilie páchané i na iných členoch domácnosti, vrátane mužov, ženy sú naďalej vystavené násiliu v omnoho väčšej miere, a to najmä zo strany intímneho partnera, či už súčasného alebo bývalého.¹⁰ Spúšťačom môže byť čokoľvek, základom je rodová premisa uplatňovania moci a kontroly nad partnerkou na základe jej pohlavia/rodu, ktorá vyplýva z historických a kultúrnych nerovností medzi ženami a mužmi v spoločnosti a stále pretrváva v neprospech žien. Napriek tomu, že násilie na mužoch je tiež relevantnou témou, v kontexte domáceho násilia ide v prevažnej miere o násilie mužov voči ženám, a to svojim partnerkám či ex-partnerkám. **Podľa celoeurópskeho reprezentatívneho výskumu realizovaného v roku 2012 Agentúrou Európskej únie pre základné práva (FRA) sú v krajinách Európskej únie obeťami domáceho násilia v 90% ženy.**¹¹

Vzhľadom na to, že v tomto dokumente hovoríme najmä o násilí v partnerských vzťahoch, ktoré je rodovo podmienené a ktorého obeťou je žena neúmerne častejšie, sú v celom texte na označenie osoby zažívajúcej násilie používané pojmy „žena zažívajúca násilie“ alebo „klientka“, prípadne „obeť“, ktoré referujú primárne k ženám. Tieto označenia sú v kontexte tohto dokumentu zameniteľné, hoci sa odlišujú. Keďže predkladaná metodika má za cieľ osloviť rôzne inštitúcie a organizácie, vyhýba sa výlučnému používaniu slova „obeť“. Tam, kde je tento výraz použitý, nie je myslený v pasívnom zmysle slova, ale nadväzuje na jeho význam v trestnoprávnom kontexte, ktorý poukazuje na to, že ženám a deťom zažívajúcim násilie sa deje neprávosť a majú právo na zabezpečenie bezpečia, ochrany a spravodlivosti. Pojem „žena zažívajúca násilie“ odkazuje na skúsenosť s násilím a aktívnu rolu ženy, ktorá hľadá rôzne spôsoby a stratégie, ako zabrániť násiliu či zlepšiť svoju situáciu. Niekedy sa používa i formulácia „žena zažívajúca násilie a jej deti“, a to na zdôraznenie skutočnosti, že násilie na ženách, v prípade že sú prítomné aj deti, je vždy i násilím na deťoch, či už je dieťa priamo terčom násilia spolu so ženou alebo je vystavené násiliu nepriamo. V oboch prípadoch má násilie na dieťa vážny dopad a je zároveň prejavom a nástrojom násilnej kontroly a moci násilníka voči žene.¹²

Ďalším uvedeným pojmom označujúcim osobu zažívajúcu násilie je „klientka“. O „klientke“ hovoríme vtedy, keď chceme zdôrazniť perspektívu organizácií a inštitúcií, ktoré poskytujú rôzne služby a ktoré v rôznej miere prichádzajú do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi. Tento výraz podčiarkuje i dôležitosť porozumenia tomu, že tieto organizácie a inštitúcie majú k žene zažívajúcej násilie uplatňovať **na klientku orientovaný prístup a v zmysle ponúkaných služieb a vlastných kompetencií stáť na jej strane.**

9 Násilie v mene cti je v našich podmienkach minimálne popísané, ale to neznamená, že k nemu nedochádza. Podľa webovej stránky londýnskej Metropolitnej polície môžeme násilie v mene cti (honour based violence) definovať ako násilný trestný čin, ktorý sa deje za účelom ochrany cti rodiny alebo komunity. Takýto násilný čin je väčšinou páchaný členmi/členkami rodiny alebo blízkymi osobami voči niekomu, kto sa mal dopustiť zahanbenia rodiny či komunity a to tým, že sa nesprával v súlade s tradičnými hodnotami danej komunity/kultúry/náboženstva (nadviazanie vzťahu s niekým z inej kultúry/iného náboženského vyznania, úsilie odísť z dohodnutého či núteného manželstva, netradičný spôsob obliekania sa, účasť na aktivitách, ktoré nie sú považované za tradičné...). Obeťou násilia v mene cti sú zvyčajne ženy alebo dievčatá (hoci nie výhradne). Trestné činy spáchané v mene cti zahŕňajú napríklad rôzne formy domáceho násilia, zastrašovanie a vyhrážanie sa násilím, sexuálne alebo psychické násilie, nútené sobáše, zadržiavanie niekoho proti jej/jeho vôli alebo nútené geografické premiestnenie a iné. Dostupné na: http://safe.met.police.uk/crimes_of_honour/get_the_facts.html

10 Čírtková, L., Moderní psychologie pro právníky. Praha, 2008.

11 Holubová, B., Filadelfiová J., Bodnárová, B. 2008. Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násilím páchaným na ženách. IVPR, 2008. Dostupné na: [http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_\(2008\).pdf](http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_(2008).pdf)

12 Agentúra Európskej únie pre základné práva, Násilie na ženách: Celoeurópsky výskum, 2012. Dostupné na <http://fra.europa.eu/en/vaw-survey-results>

Používanie ženského rodu v referovaní k obetiam násilia a mužského rodu v referovaní k páchatelom násilia v tomto dokumente odráža spomenuté skutočnosti a existujúce štatistiky. Zároveň v žiadnom prípade nechce opomínať či bagatelizovať násilie páchané na iných členoch a členkách domácnosti, vrátane mužov a chlapcov, ako ani v rámci LGB (lesby, gejovia, bisexuálni ľudia) partnerstiev. **Najdôležitejším princípom v súvislosti s násilím je jeho nulová tolerancia.**

2.2 Základné štatistiky a výskumné fakty

Vyčíslieť presný počet žien zažívajúcich násilie a obetí domáceho násilia nie je možné. Všetky štatistiky súvisiace s touto témou je potrebné brať len veľmi orientačne vzhľadom na vysokú latenciu týchto prípadov. Presnosť merania výskytu násilia v oficiálnych štatistikách alebo správach od pomáhajúcich profesií závisí od ochoty a možností hovoriť o násilí. Napríklad policajné štatistiky obsahujú iba ohlásené prípady, preto sa v súvislosti s oficiálnymi údajmi o násilí páchanom na ženách hovorí o „špičke ľadovca“. V tejto súvislosti sama Generálna prokuratúra Slovenskej republiky vo svojej správe konštatovala, že „Zistené štatistické ukazovatele, týkajúce sa počtu skutkov, pre ktoré bolo v sledovanom období začaté trestné stíhanie však rozhodne nevystihujú skutočný počet spáchaných skutkov domáceho násilia. S osobitným charakterom tejto trestnej činnosti, páchanej v súkromí rodiny („za zavretými dverami domácností“) priamo súvisí i jej vysoká latentnosť. Keďže domáce násilie je v značnej miere skrytým problémom, jeho skutočný rozsah nebude nikdy presne známy.“¹³

Údaje z oficiálnych štatistík by mali byť pravidelne dopĺňané o zistenia reprezentatívnych výskumov. Podľa posledného celoslovenského reprezentatívneho výskumu z roku 2008 najmenej každá piata žena má skúsenosť s násilím. Presnejšie až 21,2 % žien malo počas života skúsenosť s násilím zo strany aktuálneho partnera. V tom istom prieskume sa ukázalo, že až 27,9% žien zažilo vo svojom živote násilie zo strany bývalého partnera¹⁴. Ročná prevalencia násilia t.j. násilie, ktoré ženy zažili v intímnych vzťahoch za posledný rok bolo 8%.

Najnovší reprezentatívny výskum v oblasti násilia páchaného na ženách realizovala v roku 2012 Agentúra Európskej únie pre základné práva, a to na celoeurópskej úrovni. Na Slovensku bolo realizovaných 1 512 rozhovorov na reprezentatívnej vzorke 18 – 74 ročných žien. Výsledky za Slovensko možno porovnávať s krajinami EÚ aj európskym priemerom. Pri porovnaní niektorých foriem násilia na ženách je zrejmé, že slovenský priemer prevyšuje priemer EÚ. Partnerské fyzické a/alebo sexuálne násilie v dospelom veku zažilo 23% Sloveniek (priemer EÚ 22), čiže takmer každá štvrtá žena. Partnerské sexuálne násilie od veku 15 rokov zažilo 8% Sloveniek. Najviac až takmer polovica Sloveniek (47%) zažilo psychické násilie (priemer EÚ 43%). Ročná prevalencia partnerského násilia na ženách dosiahla 10%.¹⁵ Ak by sme to číslo premietli na všetky ženy obyvateľky Slovenska, tak v tom období za posledný rok zažilo partnerské násilie 250 000 žien a dievčat.¹⁶

Údaje o výskyte násilia na deťoch po prvý krát na Slovensku zachytáva výskum z roku 2013, ktorý skúmal názory dospeléj populácie. Približne každý piaty respondent (21,7%) uviedol, že pozná dieťa alebo deti, ktoré je/sú vystavené násiliu.¹⁷

13 Zhodnotenie využívania prostriedkov trestného práva proti domácnému násiliu voči ženám a deťom, Generálna prokuratúra SR, 2002.

14 Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násilím páchaným na ženách na Slovensku, Bodnárová, Filadelfiová, Holubová, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008.

15 Násilie páchané na ženách: celoeurópsky prieskum FRA 2014, Violence against women an EU-wide survey. FRA, 2014.

16 Údaje podľa: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173504-slovensko-ma-5-397-036-obyvateľov/>.

17 Prevalencia násilia páchaného na deťoch vo verejnej mienke na Slovensku, Fico, Repková, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2013.

2.3 Špecifické potreby v kontexte násilia na ženách v partnerských vzťahoch

V súvislosti s vyhodnocovaním nebezpečenstva násilia, ako aj manažmentom bezpečia, je potrebné myslieť aj na ženy so špecifickými potrebami. Ide o také podskupiny žien, ktoré sú znevýhodňované na základe viacerých atribútov, čiže nielen vzhľadom na rod/pohlavie, ale aj vek, etnicitu, národnosť, status, náboženské presvedčenie, zdravotné postihnutie, sexuálnu orientáciu a iné. V prípade takéhoto znevýhodnenia hovoríme o viacnásobnom znevýhodnení či diskriminácii, resp. o tzv. intersekcionalite¹⁸ – priesečníku viacerých znevýhodnení u konkrétnej ženy. Tieto pojmy poukazujú na skutočnosť, že v prípade mnohonásobného znevýhodnenia napr. ak ide o rómsku ženu z marginalizovanej komunity, nejde len o súčet takýchto znevýhodnení, ale že vzniká kumulatívny dopad novej kvality, ktorého efekt na životy žien je oveľa viac negatívny. K takýmto podskupinám môžu patriť napríklad rómske ženy a ženy z iných menšinových etnických skupín, migrantky, ženy so zdravotným postihnutím, staršie ženy, mladé ženy/dievčatá, ženy z vidieckeho prostredia, lesbické ženy, transrodoví ľudia a iné. Podmienkou účinného poskytovania podpory, ochrany a bezpečia týmto ženám, ktoré sú vzhľadom na mnohonásobné znevýhodnenie vystavené zvýšenému riziku násilia, je poznanie špecifických potrieb týchto žien a adekvátne reagovanie na ne. Prehľad zistení o špecifických potrebách žien vystavených mnohonásobnému znevýhodneniu prinášajú niektoré výstupy z národného projektu Podpora eliminácie a prevencie násilia na ženách.¹⁹

K základným princípom, ktoré je nutné rešpektovať v prípade obetí násilia so špecifickými potrebami je citlivá komunikácia, neobviňovanie obete, prejavovanie rešpektu, dôvery, podpory a uznania, že obeť najlepšie pozná svoju situáciu a preto vie, čo potrebuje.

Skupinou so špecifickými potrebami, ktorá je vysoko ohrozená násilím páchaným na ženách, sú deti. Priama i nepriama skúsenosť s násilím v domácom prostredí má na deti veľmi negatívny dopad a podľa niektorých výskumov²⁰ zvyšuje i pravdepodobnosť toho, že budú samé buď obeťou alebo páchatelmi násilia v dospelosti. Deti, ktoré sú svedkami násilia na svojej mame, sa považujú tiež za priame obete násilia na ženách v partnerských vzťahoch. Práca s deťmi, ktoré zažili násilie by mala reflektovať špecifickosť situácie násilia a vychádzať „z hlbokého poznania a vnímania dopadov násilia na deti“ a zohľadňovať „ich špecifické potreby.“²¹ Násiliu na deťoch sa vo významnej miere venuje Národné koordinačné stredisko pre riešenie problematiky násilia na deťoch, ktoré poskytuje základné postupy v tejto oblasti.²²

V súvislosti so špecifickými potrebami môžeme spomenúť aj ľudí v rovnako pohlavných partnerských vzťahoch, ktorí majú napríklad potrebu utajiť svoju sexuálnu orientáciu, čoho dôsledkom môže byť napríklad zakrývanie násilia, zvýšená sociálna izolácia obete, členenie tlaku zo strany páchatelia ohľadne prezradenia jeho/jej sexuálnej orientácie a iné.²³

18 Napr. <https://en.wikipedia.org/wiki/Intersectionality>.

19 Vid'. výstup Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom, str. 109-119. Dostupné na:

http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk

20 Napr. Hjemdal, K.O., et al. Violence against children, later victimisation, and mental health: a cross-sectional study of the general Norwegian population. *European Journal of Psychotraumatology* 2015.

21 Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie, str. 86. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk.

22 Informácie na: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/NKSpreRPNnD/>.

23 Mesochoritsová A, Bobáková, M., Kuruc A. 2014. Analýza prostredia MVO pracujúcich v oblasti eliminácie a prevencie násilia páchaného na ženách. Časť 4 Dostupné: http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2014/11/AnalýzaMVO_MV_web.pdf

3 ZÁKLADNÉ PRINCÍPY

V tejto časti budú opísané a vysvetlené základné princípy, ktoré sú odporúčané uplatňovať v prístupe k ženám zažívajúcimi násilie. Tieto princípy je vhodné vnášať do všeobecného povedomia v súvislosti s prístupom k obetiam násilia, ako aj do kultúry a procesov jednotlivých inštitúcií a organizácií prichádzajúcich do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi, a to až po individuálnu úroveň profesionálok a profesionálov, ktoré/í pracujú s konkrétnymi klientkami.

Ako uvádza materiál Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie tieto základné princípy sú „nadrámkové pravidlá a hodnoty, ktoré sú kľúčové pre nastavovanie a aplikáciu štandardov poskytovania podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie a ich detí...“²⁴ Jedným z dôvodov, prečo je pomoc ženám zažívajúcim násilie často neadekvátne a neúčinná je i nedodržovanie týchto princípov pri práci s klientkami. Vzhľadom na túto skutočnosť predstavíme základné princípy uvedené v danom materiáli stručne i na tomto mieste.²⁵ Podobný súhrn základných princípov zohľadňovaných pri práci so ženami zažívajúcimi násilie ponúka napríklad európska sieť Women Against Violence Europe (WAVE).²⁶ Väčšina princípov sa týka všetkých inštitúcií, ktoré prichádzajú do kontaktu so ženou zažívajúcou násilie a ich deťmi, niektoré princípy sa viac týkajú špecializovaných služieb pre ženy (napr. princíp 3 a 7).

1. **Chápanie násilia na ženách ako príčiny a dôsledku nerovnosti žien.** Násilie páchané na ženách je dôsledkom nerovnosti moci medzi mužmi a ženami v rodine napr. v odmeňovaní a na trhu práce i celej spoločnosti, ktorý súvisí s rodovými stereotypmi a patriarchálnymi vzorcami správania sa ako napr. že ženy sa majú starať o deti a domácnosť. Hovoríme o rodovej podmienenosti násilia, pretože toto násilie sa deje ženám na základe toho, že sú ženami, nie na základe ich osobnostných charakteristík, postojov či správania. Ide o predstavu o ženách, ako bytostiach, ktoré sú podriadené mužom a nemajú právo na vstup do verejnej sféry.
2. **Bezpečie a ľudská dôstojnosť.** Bezpečnosť žien zažívajúcich násilie a ich detí je najvyššou prioritou, cieľom a základným princípom poskytovania služieb. Ide o zabezpečenie vonkajšieho bezpečia žien a ich detí, ale aj vnútorného pocitu bezpečia žien. Uplatňovanie tohto princípu znamená uznanie ženy a jej skúsenosti s násilím, prejavenie rešpektu voči nej a jej situácii, vyjadrenie dôvery v jej rozprávanie, slušný a profesionálny prístup a správanie sa voči nej a jej deťom, ako aj nespochybňovanie jej tvrdení o násilí, nezľahčovanie násilia, nezosmiešňovanie ženy a neignorovanie jej potrieb.
3. **Špecializované služby pre ženy zažívajúce násilie vychádzajúce z potrieb žien.** Špecializované služby sú služby, ktoré sú špecificky zamerané na ženy zažívajúce

24 Kol. autoriek. Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie. IVPR, 2015, str. 56.

25 Tamtiež, str. 56 -86. Dokument obsahuje podrobné vysvetlenie a analýzu týchto princípov, ako aj príklady ich uplatňovania či neuplatňovania v praxi a dopadu na ženy zažívajúce násilie a ich deti.

26 WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf.

násilie a ich deti a ktoré pristupujú k násiliu páchanému na ženách ako k rodovo podmienenej forme násilia, čomu prispôsobujú aj svoje intervencie, ktoré nie sú „rodovo neutrálne“. Pri prvom kontakte zahŕňajú obvyčajne identifikáciu násilia a jeho foriem, odhad nebezpečenstva a plánovanie resp. manažment bezpečia. To by mali robiť aj ostatné inštitúcie, ako polícia, UPSVAR, ktoré prichádzajú do kontaktu so ženou.

4. **Rôznorodosť a spravodlivý prístup.** Násilie na ženách môže zažívať každá žena bez ohľadu na vek, etnicitu, sexuálnu orientáciu, náboženskú príslušnosť, status, zdravotné znevýhodnenie a iné, a preto je potrebné porozumieť rôznorodosti žien a ich potrieb a tiež špecifickým potrebám niektorých podskupín žien. Spravodlivý prístup znamená bezplatnú dostupnosť služieb, napríklad vzhľadom na geografické rozloženie, kapacitu a časovú neobmedzenosť.
5. **Právne zastupovanie a obhajoba práv žien.** Násilie na ženách je formou diskriminácie, porušovania práv žien a ich detí a častokrát trestným činom. Je potrebné reagovať jednoznačne a odsúdiť násilie páchané na ženách a ich deťoch vo všetkých jeho formách. Ženám zažívajúcim násilie má byť dostupná právna pomoc a právne zastupovanie. Inštitúcie by mali sprístupniť takúto právnu pomoc a ak ju nemôžu zabezpečiť sami, tak ju sprostredkovať.
6. **Posilnenie žien.** Posilnenie napomáha žene získať korektívnu skúsenosť so sebou, obnoviť vlastnú dôstojnosť a sebaúctu a uvedomiť si svoje potreby a práva s cieľom prevzatia kontroly nad svojím životom. Je potrebné rešpektovať, že žena samotná je najväčšou odborníčkou na svoj život a násilie, ktoré zažila. Poskytovanie podpory a ochrany má odrážať túto skutočnosť a byť určované ženou samotnou tak, aby žene nebola odoberaná moc a kontrola. Tento princíp by mal byť dodržiavaný pri poskytovaní služieb, ako aj pri každom rozhovore so ženou.
7. **Participácia žien na rozvoji a riadení služieb.** Keďže poskytovanie podpory a ochrany by malo vychádzať z potrieb a záujmov žien so skúsenosťou s násilím a ich detí, participácia žien so skúsenosťou s násilím je kľúčová pri nastavovaní, riadení a rozvoji služieb na všetkých úrovniach, inak je poskytovaná pomoc neúčinná. Napríklad v prípade inštitúcií ako polícia, UPSVAR, by mali byť ženy zažívajúce dopytované, ako sú ženy zažívajúce násilie spokojné s ich prístupom pri riešení ich situácie a čo by sa malo zlepšiť.
8. **Dôvernoscť informácií a informovaný súhlas.** Žena má právo na súkromie. Informácie, ktoré poskytne sú dôverné a môžu byť poskytnuté ďalej len na základe jej rozhodnutia a informovaného súhlasu, pokiaľ táto dôvernoscť nie je obmedzená, o čom je žena vopred informovaná. Zároveň má žena právo na informácie, a preto má byť informovaná o intervenciách súvisiacich s jej situáciou. Tento princíp je úzko prepojený s princípom bezpečia a rešpektovania ženy.
9. **Koordinovaná odozva.** Poskytovanie podpory, ochrany a bezpečia ženám zažívajúcim násilie by malo byť riešené na úrovni multiinštitucionálnej spolupráce, pretože len zahrnutie všetkých dotknutých organizácií umožňuje účinnú odozvu na situáciu násilia. Prostredníctvom koordinovaného prístupu zvyšujeme bezpečnosť žien a ich detí, predchádzame opakovanému násiliu, sekundárnej viktimizácii a zmierňujeme dopad násilia. Napr. vo Veľkej Británii
10. **Volanie páchatel'ov na zodpovednosť.** Zodpovednosť za násilie nesie ten, kto násilie spáchal. Ide o protiprávne konanie, ktoré musí byť primerane potrestané. Násilie nie

je nikdy oprávnené či zaslúžené, neexistuje preň ospravedlnenie. Platí nulová tolerancia násilia. Žene, ktorá zažila násilie, dôverujeme, rešpektujeme ju a nespochybňujeme ju, ona nie je vinná a nenesie zodpovednosť za násilie, ktoré zažila. Tu je nutná najmä súčinnosť orgánov činných v trestnom konaní, súdov, prokuratúry a polície.

- 11. Riadenie a zodpovednosť.** Služby špecializovanej podpory a ochrany pre ženy zažívajúce násilie a ich deti sú riadené efektívne, sú kvalitné, vykonávajúci personál je adekvátne vyškolený a diverzifikovaný a adekvátne ohodnotený. Vyškolený v téme musia byť aj zamestnanci a zamestnankyne inštitúcií, ktoré prichádzajú pri svojej práci do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie napr. polícia.
- 12. Spoločenská zmena.** Bez zmeny spoločenských podmienok, ktoré vytvárajú nerovné rozdelenie moci medzi mužmi a ženami nedôjde k eliminácii násilia na ženách. Je potrebné zmeniť prístup jednotlivých inštitúcií, ako aj celkové systémové nastavenie v spoločnosti tak, aby boli odstránené predsudky, prístupy a vzorce správania, ktoré umožňujú páchanie násilia na ženách a ich deťoch.
- 13. Podpora a práca s deťmi.** Násilie na ženách, najmä zo strany intímneho partnera, má vždy priamy alebo nepriamy dopad aj na deti a preto je potrebné, aby poskytovanie podpory a ochrany ženám zahŕňalo i adekvátnu podporu a ochranu detí.

4 ODHAD NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA VYMEDZENIE KONCEPTU²⁷

Na základe vyššie uvedených princípov je možné vyvodiť, že hlavným cieľom organizácií a inštitúcií,²⁸ ktoré prichádzajú alebo môžu prichádzať do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi by malo byť zaistenie ochrany a bezpečia týchto žien a ich detí a predchádzanie násiliu. K naplneniu týchto cieľov slúžia najmä včasná a správna identifikácia rizika násilia a adekvátna a rýchla reakcia zo strany dotknutých organizácií a inštitúcií. Kľúčové je, aby stredobodom oboch týchto procesov bola žena zažívajúca násilie, ktorá najlepšie pozná svoju situáciu a ktorá má byť preto zapojená tak do hodnotenia nebezpečenstva, ktoré jej a jej deťom hrozí, ako aj do vytvárania bezpečnostných plánov. V rámci oboch týchto procesov je tiež dôležitá multiinštitucionálna spolupráca všetkých zainteresovaných inštitúcií, ktorá umožňuje komplexnejšie vyhodnotenie situácie a adekvátnejšiu koordinovanú reakciu. Na tomto mieste sa zameriame na spomínané vyhodnocovanie rizika násilia, resp. nebezpečenstva násilia. Odhad nebezpečenstva násilia môžeme teda definovať nasledovane: „Pojem odhad nebezpečenstva sa vzťahuje na proces identifikácie a posudzovania nebezpečenstva v konkrétnej situácii, pričom sa využíva systematické vyhodnocovanie sledu rizikových faktorov a ako pomôcku možno použiť nástroje na odhad nebezpečenstva. Nebezpečenstvo sa týka akéhokoľvek ohrozenia ľudí v kontexte násilia páchaného na ženách v intímnych vzťahoch a ich deťoch.“²⁹ Odhad nebezpečenstva

27 Riziko a nebezpečenstvo sú pojmy, ktoré sú zameniteľné, používajú sa v závislosti od literatúry a vedeckých štúdií a prístupu, v ktorých sa odhad realizuje.

28 Medzi tieto organizácie a inštitúcie patria napríklad polícia, prokuratúra, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, zdravotnícky personál, sociálne pracovníčky, terapeuti/terapeutky, neziskové organizácie, mimovládne organizácie poskytujúce špecializované služby pre ženy zažívajúce násilie a ich deti a iné.

29 WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými

násilia by mal ísť vždy ruka v ruke s manažmentom bezpečia, ktorý sa týka „na ženu orientovaných prístupov a opatrení proti násiliu, ktoré sa usilujú znížiť stupeň nebezpečenstva.“³⁰ V súvislosti s manažmentom bezpečia je potrebné, aby pracovníci a pracovníčky organizácií, ktoré prichádzajú do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi poznali svoje kompetencie v oblasti násilia páchaného na ženách a ich deťoch a vedeli, akým spôsobom môžu poskytnúť obetiam násilia podporu a ochranu.³¹

Vyhodnocovať hroziace nebezpečenstvo je užitočné najmä preto, aby boli zachytené prípady, kedy sú ženy a ich deti vystavené nebezpečenstvu opakovaného a stupňujúceho sa násilia, závažného zranenia alebo usmrtenia. Avšak dôležité sú všetky prípady násilia, nielen tie s vysokým stupňom ohrozenia nebezpečenstvom násilia. Platí tiež, že násilie je dynamická vec a môže kolísať a meniť sa v čase. Cieľom je, aby intervencie a služby relevantných inštitúcií a organizácií boli koordinované a reagovali čo najvhodnejšie na potreby žien a ich detí a stupeň ohrozenia, ktorému sú vystavené.³²

Pri odhadovaní nebezpečenstva násilia väčšinou zvažujeme rôzne rizikové faktory. Je zásadné vedieť, ktoré faktory predstavujú pre ženy a ich deti ohrozenie (viď. kap. 6) , aby mohli byť systematicky zhromažďované informácie, ktoré sú pre vyhodnocovanie nebezpečenstva dôležité. Následne je kľúčové, aby tieto informácie o rizikových faktoroch boli správne posúdené. Za posledných približne pätnásť rokov došlo vďaka práci odborníčov a odborníkov z praxe i z výskumnej sféry k hlbšiemu preskúmaniu rizikových faktorov. Analýza týchto rizikových faktorov sa zvyčajne zakladá na vyhodnocovaní prípadov závažného násilia, keď intímny partner ženu vážne zranil, zabil, alebo keď len sotva unikla smrti.³³ Podľa Hoyla (2008) mnohé výskumné zistenia konzistentne identifikujú ako kľúčové rizikové faktory násilia na ženách v intímnych vzťahoch: vnímanie ženy o možno ublížení na zdraví v budúcnosti, používanie, alebo držba zbrane u násilníka, samovražedné konanie násilníka, používanie drog a alkoholu zo strany násilníka, nútený sex, izolácia, extrémna žiarlivosť a rozsiahla dominancia.³⁴ Napríklad štúdia Harna (2009) zistila , že model systematického zisťovania rizika ako procesu na hodnotenie domáceho násilia zlepšil identifikáciu násilia a post separačného rizika.³⁵

Odhad nebezpečenstva sa zvyčajne zisťuje za pomoci nástrojov na odhad nebezpečenstva, ktoré zvyknú mať formu dotazníkov. Na základe nich je možné vyhodnotiť prítomnosť hlavných rizikových faktorov, ktoré boli v súlade s odbornými poznatkami i mnohoročnou skúsenosťou identifikované ako zásadné pre závažné násilie. Použitie dotazníkov by však nemalo byť mechanické, ale slúžiť ako podklad pre pološtrukturovaný rozhovor, prostredníctvom ktorého je možné zhromaždiť omnoho širšie spektrum informácií a lepšie porozumieť situácii konkrétnej klientky. Takýto rozhovor by mal byť vedený veľmi citlivo, v súlade s podmienkami a pravidlami (viď. kap. 5), ktoré sú kľúčové pre získanie si klientkinej dôvery a zistenie informácií relevantných pre vyhodnotenie nebezpečenstva bez toho, aby bola klientka opätovne viktimizovaná a traumatizovaná. Hlavnou podmienkou je, aby osoba realizujúca odhad nebezpečenstva bola riadne vyškolená, čiže mala potrebné poznatky, zručnosti

formami násilia, Viedeň 2012, str. 13. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf.

30 Tamtiež, str. 13.

31 Viac nájdete na <http://www.communitycare.co.uk/2012/08/30/what-research-says-about-domestic-violence-risk-assessments/>.

32 Tamtiež.

33 Tamtiež.

34 Hoyle, C (2008) Will she be safe? A critical analysis of risk assessment in domestic violence cases. In Children and Youth Services Review 30 (2008) 323 – 337. Ďalšie výskumy možno nájsť na: <http://www.communitycare.co.uk/2012/08/30/what-research-says-about-domestic-violence-risk-assessments/>

35 Harne, L (2009) Domestic violence and safeguarding children: the use of systematic risk identification and assessment in private law proceedings by Family Court Advisors: a pilot study. Bristol: University of Bristol and Cafcass.

a skúsenosti. Prvotné skúsenosti je nutné získavať pod supervíziou. Len takto je možné zabezpečiť, aby dotazník bol iba pomôckou, ktorá nebude použitá rigidne, ale bude iba pomôckou pre informovaný profesionálny úsudok.

Limity odhadu nebezpečenstva

Zohľadňovanie rizikových faktorov sa stalo základom pre realizáciu odhadu nebezpečenstva. Napriek prínosom, ktoré ponúka a ktoré sú spomínané v iných častiach tohto dokumentu, je užitočné poznať i limity tohto prístupu. Všeobecne hovoriť o nebezpečenstve je problematické, pretože tento pojem nie je jednoznačný. Nie je tiež zrejmé, aké dôsledky majú v konkrétnom prípade jednotlivé rizikové faktory. Hoci panuje zhoda ohľadne hlavných rizikových faktorov, ktoré je vhodné preskúmať, nevieme vždy určiť, ktoré rizikové faktory sú najzávažnejšie. Rovnako nie je jasné, akým spôsobom a s akými dôsledkami sa rizikové faktory navzájom ovplyvňujú. Niektoré rizikové faktory boli odvodené zo skúmania násilných činov zabitia/femicíd. Ich všeobecné používanie môže byť preto taktiež otáznе.³⁶ Uvedené limity môžu byť podnetom na ďalšie skúmanie. Opäť však potvrdzujú fakt, že mechanické vyhodnocovanie rizikových faktorov je nežiadúce.

5 PODMIENKY A PRAVIDLÁ PRE REALIZÁCIU ODHADU NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA

Odhad nebezpečenstva násilia by mal byť v prvom rade založený na odbornom stanovisku. Takéto odborné stanovisko môžeme chápať ako „proces posudzovania, v ktorom odborníci a odborníčky využívajú svoje vedomosti, skúsenosti a expertízu na to, aby zväžili existujúce nebezpečenstvo. Stanovisko sa dá opísať ako „odborné“ iba vtedy, keď sa zakladá na znalosti čo najprecíznejších a najvýpovednejších rizikových faktorov, keď je výsledkom kvalitného vedenia rozhovoru a kvalitných techník na získavanie informácií a podložené špecializovaným vzdelávaním a tréningom v téme.“³⁷ **Zároveň platí, že stanoviská a rozhodnutia, ktoré „sú výsledkom predsudkov, mylných presvedčení, nedostatočných vedomostí a neaktuálnych informácií, nepovažujeme za odborné.“³⁸**

Ako vyplýva z tejto definície, odborné stanovisko je založené na konkrétnych zisteniach vyplývajúcich z kvalitne vedeného rozhovoru s klientkou, na výsledkoch dotazníka, ďalších zistených informáciách, ako aj na odbornej skúsenosti a expertíze osoby realizujúcej odhad nebezpečenstva. Takýto proces vyžaduje schopnosti a zručnosti vyhodnotiť dotazník, viesť kvalitný a citlivý rozhovor a uplatňovať rôzne metódy na zhromažďovanie relevantných informácií. V neposlednom rade je kladený dôraz na skúsenosť a expertízu osoby realizujúcej odhad nebezpečenstva, na základe ktorých sú získané informácie posúdené.

Vzhľadom na citlivosť a komplexnosť celého procesu je pre správnu realizáciu odhadu nebezpečenstva potrebné dodržať isté podmienky a pravidlá. **Najdôležitejšou podmienkou pre vyhodnocovanie**

36 WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf.

37 WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf.

38 Tamtiež, str. 14. O mýtoch a faktoch násilia na ženách sa môžete dozvedieť napr. na [http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/monika-bosa:-preco-zeny-zazivaju-nasilie/materialy/myty-a-fakty-o-nasili-na-zenach](http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/monika-bosa:-preco-zeny-zazivaju-nasilie/materialy/myty-a-fakty-o-nasili-na-zenach).

nebezpečenstva je absolvovanie adekvátneho vzdelávania a tréningov pre pracovníčky a pracovníkov, ktoré/í plánujú odhad nebezpečenstva realizovať. Takéto vzdelávanie by mohlo byť zamerané mimo iného na získanie hĺbkových informácií a odborných poznatkov súvisiacich s témou domáceho násillia a násillia páchaného na ženách, scitlivovanie v téme, porozumenie základným princípom uplatňovaným v kontakte so ženami zažívajúcimi násillie, porozumenie rizikovým faktorom a preskúmanie nástroja na odhad nebezpečenstva násillia, získanie zručností používať tento nástroj, získanie komunikačných zručností potrebných pre vedenie citlivého rozhovoru a získavanie informácií, oboznámenie sa s možnosťami manažovania bezpečia, a pod. **Okrem nutnosti dôslednej prípravy je tiež nutné vo fáze získavania skúseností s vyhodnocovaním nebezpečenstva násillia realizovať tento proces pod supervíziou skúsenej odborníčky/odborníka.**

Všeobecne sa tiež odporúča, aby odhad nebezpečenstva, pokiaľ je to možné, robila žena. Zdôveriť sa so skúsenosťou násillia je citlivá záležitosť. Žena so skúsenosťou s násillím zo strany muža môže pociťovať väčšie prekážky a zábrany zdieľať svoju skúsenosť s iným mužom a môže byť pre ňu jednoduchšie, najmä v prípade sexuálneho násillia, viesť rozhovor so ženou. Toto pravidlo prispieva tiež k posilňovaniu solidarity medzi ženami.

Nižšie uvádzame niekoľko podmienok a pravidiel, ktoré je vhodné uplatňovať pri realizácii odhadu nebezpečenstva násillia.³⁹ Sú adresované osobe, ktorá bude tento odhad nebezpečenstva uskutočňovať. Sú rozdelené do troch skupín, na také, ktoré by mali byť zohľadnené pred začiatkom vyhodnocovania nebezpečenstva a tie, ktoré treba dodržať počas vyhodnocovania a tie, ktoré po vyhodnotení nebezpečenstva.

5.1 Čo treba urobiť pred začatím realizácie odhadu nebezpečenstva násillia

Pred použitím nástroja na odhad nebezpečenstva, čiže predtým, než začnete s klientkou (ženou zažívajúcou násillie) robiť odhad rizika, je nutné, aby **bola dobre oboznámená s rizikovými faktormi**. Je kľúčové, aby ste rozumeli všetkým otázkam, ktoré sa máte pýtať a vedeli, prečo sú relevantné, čo majú za cieľ zistiť, aké ďalšie informácie okrem prítomnosti či neprítomnosti rizikového faktora je potrebné zistiť a prečo, aké sú prednosti a limity daného nástroja, atď. Hĺbkové poznanie nástroja na odhad nebezpečenstva, ktorý plánujete použiť je podmienkou jeho správneho využitia. Toho je možné docieľiť **len prostredníctvom absolvovania špeciálneho školenia**, ako bolo uvedené vyššie.

Odhad rizika sa pokúste urobiť vždy pri prvom kontakte s klientkou. Než začnete, uistite sa, či je pre klientku daný čas vhodný a ďalší kontakt s vami bezpečný, teda či nepredstavuje riziko (napríklad, že klientku bude hľadať násilník práve v danom čase, resp. jej dlhšia neprítomnosť doma môže vyvolať podozrenie a vystupňovať násillie, atď.). Dohodnite si, koľko času na rozhovor s vami má. Zistite si tiež, ako a kedy možno ženu kontaktovať, jej kontaktné údaje, a to zvlášť pokiaľ nevediete rozhovor v priamom osobnom kontakte, ale napríklad telefonicky⁴⁰. Urobte tak pre prípad, že by bol telefonát prerušený alebo by žena náhle akútne čelila násilliu. Overte si tiež, akým jazykom žena hovorí a či nie je potrebná účasť tlmočníčky.

Než začnete pracovať na vyhodnocovaní nebezpečenstva násillia určite sa tiež uistite, že ste si vedomá toho, ako naložiť s výsledkami tohto procesu, že poznáte kompetencie vašej organizácie v oblasti pomoci ženám zažívajúcim násillie a ich deťom a sú vám známe kompetencie ostatných inštitúcií,

39 Nižšie uvedené podmienky a pravidlá vychádzajú m. i. z informácií obsiahnutých v dokumente *SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence*, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

40 Je vhodné zvážiť nahrávanie telefonických rozhovorov.

miestnych i celoštátnych na ktoré môžete klientku odkázať. Pokiaľ je to možné, pokúste sa tiež zabrániť tomu, aby bola klientka odkazovaná z jednej inštitúcie do druhej a opätovne musela prejsť procesom odhadu nebezpečenstva násilia s inou osobou. Pre ženy zažívajúce násilie môže byť veľmi náročné hovoriť o svojej skúsenosti s násilím, a preto je potrebné nevystavovať ich opakovaným otázkam a postupom vždy s inou osobou.

Klientke vopred vysvetlite, že dôvodom pýtania sa otázok je zaistenie jej ochrany a bezpečia. Predstavte jej stručne koncept odhadu nebezpečenstva. Oboznámte klientku s internými predpismi vašej organizácie, ktoré sa týkajú mlčanlivosti, dôvernosti informácií a v neposlednom rade zdieľania informácií, pre ktoré je potrebné získať jej informovaný súhlas. Upovedomte ju tiež o tom, kedy môže byť dôvernosť poskytnutých informácií obmedzená. Takto bude pre klientku zrozumiteľné a transparentné, kedy a ako môžu byť informácie, ktoré poskytne v rozhovore použité. Pokiaľ je to možné, klientka by mala podpísať prehlásenie potvrdzujúce, že rozumie a súhlasí s týmito postupmi.

5.2 Ako viesť rozhovor a vyplňať dotazník počas realizácie odhadu nebezpečenstva

Počas vyhodnocovania nebezpečenstva násilia a vedenia rozhovoru s klientkou je nutné dbať na to, aby v žiadnom prípade **nedochádzalo k opätovnej viktimizácii (t.z. k obviňovaniu klientky z toho, že si môže za násilie) či retraumatizácii klientky** (opätovné požadovanie od ženy, aby popisovala traumatické udalosti) alebo inej ujmy a zároveň boli zistené potrebné informácie. **Počas vedenia rozhovoru je potrebné prejsť žene a jej skúsenosti s násilím uznanie, prejavovať klientke rešpekt, dôveru v jej slová a podporu.** K základným pravidlám patrí tiež ženu nijak neobviňovať, neposudzovať za to, čo urobila či naopak neurobila, nespochybňovať jej slová, ani skutky, nebrať ju na zodpovednosť za násilie, ktoré zažila, vyhnúť sa akémukoľvek naznačovaniu, že si násilie zaslúžila sama svojím správaním, nezosmiešňovať, ani nebagatelizovať ju samotnú, ako ani jej skúsenosť s násilím a jej potreby, uplatňovať slušný a profesionálny prístup a správanie sa voči nej a jej deťom, atď. Je tiež potrebné vedieť, ako si získať dôveru ženy, ako sa citlivo pýtať na informácie, ktoré sú pre odhad nebezpečenstva dôležité, ako vyjadrovať podporu a posilňovať ženu zažívajúcu násilie, a pod. K nadobudnutiu uvedených zručností môže byť rovnako nápomocný tréning, ako aj prax pod supervíziou skúsenej kolegyne.

Namiesto označovania ženy pojmom obeť je v styku s ňou vhodné používať označenie „klientka“ alebo „zažívajúca násilie“, alebo v prípade priameho adresovania ženy, oslovovať ju menom. O osobe páchajúcej násilie voči klientke možno hovoriť ako o „páchateľovi“ násilia, „násilníkovi“, prípadne k nemu referovať menom. Je možné priamou otázkou na ženu zistiť, ako si želá byť oslovovaná a ako si želá, aby bol pomenovaný páchateľ. V kontakte s klientkou používajte rodovo vyvážený slovník (napr. ex-partner/ex-partnerka, partner/partnerka, člen/členka rodiny, atď.) tak, aby sa aj LGBT ľudia cítili bezpečne a mali možnosť odkryť domáce násilie i svoju sexuálnu orientáciu či rodovú identitu.

V úvode rozhovoru sa pokúste rýchle zorientovať. Identifikujte koho a čoho sa klientka obáva. Overte si so ženou základné informácie o tom, kto je páchateľom násilia, kde sa práve nachádza, kedy/či prichádza domov, a pod. Ak je to relevantné, zistite, kde sú deti. Majte tiež na pamäti, že riziko je dynamická vec a je vhodné ho opäť otestovať v prípade nového incidentu. Klientkam môžete tiež ponúknuť, aby – pokiaľ je to bezpečné -- zväžili možnosť zaznamenávať si násilné činy.

Pri realizácii odhadu nebezpečenstva je veľmi dôležité spýtať sa na všetky otázky v ňom uvedené. Okrem odpovedí „áno“, „nie“ je vhodné ak dotazník odhadu nebezpečenstva zahŕňa aj možnosť „neviem“, pre prípad, keby klientka nepoznala odpoveď na otázku a zaškrtnutie odpovede „nie“ by bolo zavádzajúce a mohlo viesť k tomu, že skutočné riziko nebude identifikované. Odpovede „neviem“ môžu byť tiež užitočné v tom, že napovedia odborníckam a ich organizáciám, aké ďalšie informácie je potrebné v konkrétnom prípade ďalej zozbierať. Na konci dotazníka je vhodné využiť priestor na komentár, pokiaľ je potrebné akúkoľvek z odpovedí bližšie rozviesť alebo pomenovať iné relevantné

skutočnosti, na ktoré dotazník nemyslí, ale pri formulovaní odborného stanoviska sa javia ako významné (napríklad špecifické potreby klientky vyplývajúce z viacnásobného znevýhodnenia).

Popri vypĺňaní dotazníka je dôležité pýtať sa okrem hlavnej otázky uvedenej v dotazníku aj na ďalšie doplňujúce otázky súvisiace s jednotlivými rizikovými faktormi. Okruhy takýchto doplňujúcich otázok, prostredníctvom ktorých zisťujeme konkrétnejšie informácie užitočné pre presnejšie vyhodnotenie nebezpečenstva násilia uvádzame nižšie v tomto dokumente (kap. 6). Keďže tieto otázky sa väčšinou pýtajú na veľmi konkrétne, osobné a citlivé záležitosti, je kľúčové byť vnímavá a citlivá, hlboko vnorená do rozhovoru, získať porozumenie toho, čo žena vraví o svojej situácii, vycítiť, ktoré z navrhovaných otázok je dôležité pýtať sa a ktoré radšej vynechať, pretože by ženu mohli zbytočne zmiasť či vystrašiť, prípadne vyvolať neochotu ďalej pokračovať v dialógu. Napríklad otázka, či páchatel' vie, kam chodia do školy jej deti, by mohla vyvolať neopodstatnený strach o deti. Vyvolanie pocitu, že by žena mohla o deti prísť by taktiež mohli viesť k neochote komunikovať.

Pri akýchkoľvek výsledkoch odhadu nebezpečenstva je potrebné pri jeho vyhodnocovaní vziať do úvahy celkový profesionálny úsudok. Výsledky nepredstavujú definitívne vyhodnotenie nebezpečenstva, ale majú skôr slúžiť ako pomôcka pre ďalšie analyzovanie situácie a rozhodovanie sa o nasledujúcom postupe. Okrem vysokého nebezpečenstva násilia, ktoré je zjavné z výsledného skóre dotazníka,⁴¹ môže napríklad nastať situácia, že profesionálka pracujúca s klientkou má vážne obavy o jej situáciu, hoci žena neposkytla informácie, ktoré by jasne preukazovali vysoké riziko násilia. Môže tak usudzovať na základe toho, ako vníma riziko násilia samotná žena a/alebo na základe svojich znalostí a predchádzajúcich skúseností. Príkladom sú extrémny strach na strane ženy, kultúrne bariéry prehovoriť, jazykové bariéry či imigračné problémy a i. Podobne prípady, kedy je zrejmé, že násilie eskaluje (napr. vzhľadom na počet policajných výjazdov za posledných 12 mesiacov) môžu byť posúdené ako vykazujúce vysoký stupeň nebezpečenstva násilia, hoci výsledné skóre „áno“ odpovedí z dotazníka neprekročilo „hraničné skóre“.

5.3 Ako konať po ukončení odhadu nebezpečenstva

Po ukončení procesu zisťovania dôležitých informácií a formulovaní odborného stanoviska je potrebné komunikovať klientke zistené závery týkajúce sa hodnotenia nebezpečenstva násilia. Komunikácia týchto záverov je veľmi citlivá záležitosť, ktorá môže byť spojená s mnohými emóciami na strane klientky. Pokiaľ výsledky poukazujú na vysoké riziko násilia a klientke treba oznámiť, že jej hrozí vážne ublíženie na zdraví či dokonca ohrozenie na živote, je potrebné pripraviť sa na to, že takéto správy môžu ženu vystrašiť, zmiasť či inak emocionálne zahltiť. Obavy na strane profesionálky treba preto komunikovať vnímavo, najlepšie prostredníctvom zosumarizovania odpovedí, ktoré boli získané od klientky samotnej, a tiež profesionálneho posúdenia a vyhodnotenia situácie.

Následne je potrebné ponúknuť klientke podporu a ochranu v rámci kompetencií vlastnej organizácie, alebo ju odporučiť na organizácie poskytujúce špecializované služby na zaistenie podpory, ochrany a bezpečia pre ženy zažívajúce násilie a ich deti alebo zabezpečiť koordinovanú reakciu viacerých zainteresovaných inštitúcií na báze multiinštitucionálnej spolupráce (pokiaľ je proces multiinštitucionálnej spolupráce nastavený a funkčný). Je kľúčové vysvetliť žene, aké existujú možnosti

41 V prípade nástroja na odhad nebezpečenstva Dash risk checklist for identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence používaného vo Veľkej Británii, ktorý tvorí prílohu tohto dokumentu, je za vysoké skóre považovaných 10 odpovedí „áno“. Pokiaľ je „áno“ odpovedí 14, odporúča sa daný prípad bezodkladne posunúť na zasadnutie skupiny multiinštitucionálnej spolupráce tzv. MARAC. Nastavenie „hraničného skóre“ však nie je rigidne dané, ani jediné určujúce pre posúdenie konkrétneho prípadu. Platí, že každý prípad je jedinečný, a preto je dôležité vyhnúť sa mechanickému posudzovaniu výsledkov dotazníka. „Hraničné skóre“ musí byť tiež prehodnocované vzhľadom na podmienky konkrétnej krajiny.

podpory a ochrany a sprostredkovať jej všetky relevantné informácie (napr. kontakty na krízové linky, na MVO poskytujúce špecializované služby, bezpečné ženské domy v jej okolí a pod.). Rovnako je však dôležité zachovať citlivý a ženu posilňujúci rešpektujúci postoj a nechať na ňu samotnú, aké kroky sa rozhodne podniknúť, netlačiť na ňu spôsobom „ja viem, čo je pre Vás najlepšie.“ Platí, že vytváranie plánov bezpečia sa robí spolu s klientkou a všetky kroky realizované v rámci manažmentu bezpečia sú s ňou prediskutované a odsúhlasené.

Takisto pokiaľ identifikujeme, že riziko násilia nie je momentálne vysoké, je potrebné oznámiť túto správu klientke opatrne a citlivo, aby nenadobudla presvedčenie, že jej situácia je zľahčovaná alebo aby sa necítila zahanbene za to, že vôbec žiadala o pomoc. Vysvetlite klientke, ktoré faktory sú spojené s vážnym ublížením na zdraví a ohrozením života a že pokiaľ by niektoré z nich v budúcnosti zažila, je potrebné opätovne prísť alebo v prípade akútneho násilného činu volať číslo linky pomoci. Riziko je dynamická vec a je vhodné ho opäť otestovať v prípade nového násilného činu. Klientkam môžete tiež ponúknuť, aby – pokiaľ je to bezpečné -- zvažili možnosť zaznamenávať si v budúcnosti násilné činy. Takýto záznam by mohol poslúžiť neskôr ako dôkazový materiál. Zároveň je však nutné dbať na to, aby nedošlo k ohrozeniu klientky v prípade, že by násilník takýto záznam našiel.

Aj v prípade, že nebezpečenstvo, ktoré žene hrozí nie je vyhodnotené ako vysoké, či život ohrozujúce v danom momente, môže byť pre ženu užitočné kontaktovať relevantné MVO napríklad pre poskytnutie právneho poradenstva či iných užitočných informácií a podpory, prípadne môže klientka hľadať pomoc pre podanie trestného oznámenia, a pod. **Opätovne zdôrazňujeme, že odhad nebezpečenstva násilia nerealizujeme iba v záujme zachytiť prípady, kedy je riziko nebezpečenstva násilie vysoké. Každá žena zažívajúca akúkoľvek formu a stupeň násilia má právo na podporu, ochranu a zaistenie bezpečia.**

6 RIZIKOVÉ FAKTORY A DOPLŇUJÚCE OTÁZKY

V nasledujúcej časti bližšie uvádzame základné rizikové faktory, ktoré je užitočné zahrnúť do vyhodnocovania rizika násilia. Môžeme ich kategorizovať do piatich oblastí. Na hroziace nebezpečenstvo môžeme nazerať prostredníctvom (1) ženy samotnej a jej vnímania nebezpečenstva, ďalej cez (2) históriu násilia, (3) prítomnosť závažných okolností, (4) formy a vzorce násilia a nakoniec cez (5) rizikové faktory súvisiace s postojmi a správaním páchatela.⁴² Okrem zistenia, či je daný faktor prítomný, je za účelom odhadu hroziaceho nebezpečenstva potrebné zistiť podrobnejšie informácie súvisiace s rizikovými faktormi, ktoré pomôžu odborníkovi a odborníčkam čo najpresnejšie vyhodnotiť situáciu klientky a jej detí a budú nápomocné aj pri zaškoľovaní ich bezpečia. Spolu s opisom rizikových faktorov preto ponúkame i okruhy otázok, prostredníctvom ktorých sa na daný faktor môžeme bližšie pýtať.⁴³

42 WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

43 Nasledujúca časť dokumentu je spracovaná na základe materiálov, ktoré nadväzujú na rozsiahly výskum i prax v danej oblasti – 1) WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf 2) SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based

Pri dopytovaní sa je nutné zohľadniť situáciu konkrétnej ženy a pýtať sa otázky, ktoré by v danom prípade mohli byť relevantné. Nie v každom prípade je nutné zisťovať odpovede na všetky uvedené otázky. Dôležité je tiež klientku nevystrašiť, nezmiast, komunikovať citlivo a jednoznačne, a to najmä ohľadne extra citlivých záležitostí, ako je sexuálne násilie či pýkanie sa na formy násillia ohrozujúce život klientky a jej blízkych. To platí v prípade, že je takéto ohrozenie relevantné a zdieľanie informácií môže byť pre klientku veľmi náročné, ako aj v prípade, že k tak vážnemu činu nedošlo a javí sa, že stupeň ohrozenia nie je tak vysoký, aby sme ženu nevystrašili zbytočne.

6.1 Ako vníma nebezpečenstvo žena

Pre odhad nebezpečenstva i plánovanie bezpečia je kľúčové vnímanie klientky samotnej. Toto základné nastavenie súvisí i s vyššie uvádzaným princípom orientácie na ženu. Je dôležité pozorne počúvať, ako vníma nebezpečenstvo žena zažívajúca násilie a dôverovať jej skúsenosti. Je to práve ona, ktorá zvyčajne najlepšie pozná správanie násilníka a jeho schopnosť ublížiť.

Výskum potvrdzuje silnú súvzťažnosť medzi tým, ako hroziace nebezpečenstvo odhadne žena a násilím následne použitým voči nej. Na druhú stranu je vhodné upozorniť, že niektoré ženy majú tendenciu podceňovať či minimalizovať násilie, ktoré zažívajú. Ide o známu stratégiu zvládania, ktorá ženám zažívajúcim násilie často pomáha prežiť. V takom prípade je dôležité, aby odborníci a odborníčky pracujúci so ženou toto rozoznávali a dokázali ju podporiť v tom, aby si uvedomila vážnosť násillia, ktoré zažíva. Ako uvádzajú Campbell a kol. v štúdiu o femicídach,⁴⁴ približne 50% obetí nevnímalo taký vysoký stupeň ohrozenia svojho života.

Podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násillia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

Otázky, ktoré sa pýtajú na klientkine vnímanie nebezpečenstva, majú za cieľ zistiť, z čoho má žena strach v súvislosti s násilníkom a čo by jej násilník mohol urobiť. Pri otázkach o tom, čo by násilník mohol urobiť a čoho je schopný, je dôležité komunikovať náležitým spôsobom a klientku nevystrašiť. Môžu to byť napríklad takéto otázky:

- Čoho sa klientka bojí, z čoho má strach?
- Koho sa žena bojí? Hneď v úvode rozhovoru je vhodné ujasniť si, koho sa žena bojí. Ide o jedného alebo viacerých násilníkov, mená? Bývajú v jednej domácnosti?
- Koho sa žena bojí? Môže sa báť okrem seba i o deti, či napríklad rodičov, súrodencov, a pod.
- Čo si klientka myslí, že by násilník mohol urobiť? Čoho je násilník podľa klientky schopný? Čo jej/iným osobám hrozí – fyzické alebo sexuálne násilie, vražda? Bojí sa žena núteného sobáša alebo únosu do inej krajiny? Je žena obeťou neustáleho prenasledovania či obťažovania zo strany násilníka/kov? Posledné uvedené je skutočnosť často spájaná s vraždou.

violence, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

44 Femicída znamená zabitie ženy mužom, konkrétne jej partnerom alebo bývalým partnerom.

Campbell, J. C., Webster, D. W., Glass, N. (2009). The Danger Assessment, Validation of a Lethality Risk Assessment for Intimate Partner Femicide. Journal for Interpersonal Violence, Vol. 24, No. 4, Sage Publications, p. 653 – 674. podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násillia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

- LGBT klientky/ti sa môžu tiež obávať, že násilník odhalí ich rodovú identitu či sexuálnu orientáciu ich priateľom či rodine, v práci a pod.⁴⁵

6.2 História násilia

V súvislosti s históriou násilia je dôležité preskúmať, či násilné správanie bolo u násilníka prítomné už aj v minulosti a ako sa prejavovalo. Mohlo ísť o domáce násilie na ženách, prípadne na deťoch či iných členoch/členkách domácnosti, všeobecné násilné správanie alebo porušovanie súdnych zákazov. Pri rozhovore s klientkou je dôležité zistiť všetky tieto informácie a zohľadniť ich pri vytváraní odhadu nebezpečenstva násilia.

Výskyt domáceho násilia páchaného na ženách v minulosti patrí k najbežnejším rizikovým faktorom. Pokiaľ sa násilník dopustil už v minulosti trestných činov súvisiacich s domácim násilím, dopustí sa ich pravdepodobne znova. Výskyt násilia voči **deťom** či iným **členom/členkám domácnosti** je tiež potrebné brať vážne, pretože môže byť len špičkou ľadovca, ktorá v skutočnosti poukazuje na rozsiahlejšie vzorce domáceho násilia. Je časté, že násilie na deťoch nie je brané vážne, avšak násilie na deťoch ide väčšinou ruka v ruke s násilím na ženách. **Nedodržiavanie súdnych príkazov a nariadení** (vydaných zvyčajne políciou či súdmi) či **porušovanie úpravy/zákazu styku s deťmi** na strane páchatelia násilia predstavuje ďalší faktor, ktorý môže ovplyvňovať nárast rizika násilia v budúcnosti. Taktiež **všeobecné násilné správanie** patrí k rizikovým faktorom. Páchatelia domáceho násilia môžu mať aj všeobecné protispoločenské postoje a správanie a používajú násilie aj mimo domácej sféry.

Podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

Platí, že páchatelia s **históriou trestných činov spojených s násilím** predstavujú pre obeť zvýšené riziko, a to aj v prípade, že v minulosti neboli násilní voči svojim intímnym partnerkám/partnerom, ex-partnerkám/ex-partnerom či členkám/členom rodiny.⁴⁶ Na druhej strane ale platí, že netreba podľahnúť mýtu o tom, že páchatelmi partnerského násilia sú zvyčajne násilní i mimo súkromnej sféry.

V kontexte týchto informácií, môžu byť otázky pýtajúce sa na históriu násilia u páchatelia napríklad takéto:

- Porušil násilník (meno) niekedy podmienky kaucie, súdny príkaz či nariadenie a/alebo formálnu dohodu o tom, kedy ženu a/alebo deti môže vidieť? Išlo o nariadenie predbežného opatrenia o dočasnom zákaze vstupu do domu alebo bytu, alebo o úpravu styku s dieťaťom, podmienky kaucie, zákaz priblíženia sa, niečo iné...?⁴⁷
- Vedia, či mal násilník (meno) niekedy problémy s políciou a/alebo či sa dopustil nejakého prečinu, trestného činu či protispoločenského správania a bol odsúdený? Je potrebné zistiť konkrétne, o čo sa jednalo, napr. domáce násilie, sexuálne násilie, iné...⁴⁸

Je vhodné zistiť konkrétne detaily o týchto porušeníach pre možnosť ich neskoršieho využitia. Niektoré klientky môžu byť sklamané z toho, ako polícia či súdy na takéto porušenia v minulosti reagovali a cítiť

⁴⁵ SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

⁴⁶ Tamtiež.

⁴⁷ Tamtiež.

⁴⁸ Tamtiež.

nezáujem zdieľať tieto informácie. V takom prípade je vhodné klientku podporiť a poskytnúť jej pozitívnejšiu skúsenosť tu a teraz, a to napríklad realistickým konštatovaním o tom, ako je to zvyčajne v súčasnosti.⁴⁹

Je podstatné vedieť, že klientka nemusí mať tieto informácie, hoci odborník alebo odborníčka, ktorá s ňou vedie rozhovor a vypracováva odhad nebezpečenstva násilia, ich môže mať z iných zdrojov, napr. od iných inštitúcií. V takom prípade je potrebné poradiť sa a citlivo zvážiť, či je vhodné takéto informácie klientke za účelom jej bezpečia poskytnúť.⁵⁰

6.3 Prítomnosť závažných okolností

Odchod ženy z násilného vzťahu je významný rizikový faktor, ktorý vedie k závažnej ujme či femicíde. Osobitným rizikovým faktorom, ktorý môže súvisieť s odchodom ženy z násilného vzťahu, je **kontakt s dieťaťom/deťmi**. Konflikt ohľadne styku s deťmi predstavuje riziko opakovaného násilia pre ženu i deti. Násilník môže využívať deti na to, aby získal prístup k obeti, násilné činy sa môžu odohrávať práve v čase povoleného styku s dieťaťom a v rámci striedavej starostlivosti.

Prítomnosť detí zvyšuje riziko násilia pre ženu. Dokonca platí, že čím vyšší počet detí v domácnosti, tým vyššie je i riziko násilia. Situácia, keď v domácnosti žije/ú spoločne **nevlastné dieťa/deti** páchatelia, predstavuje rizikový faktor pre femicídy spáchané intímny partnerom.

Špecifickou situáciou, ktorá je považovaná za rizikový faktor je **tehotenstvo**. Približne 30% prípadov partnerského násilia na ženách začína v období tehotenstva žien. Násilie počas tehotenstva je rizikový faktor pre závažné a smrteľné ohrozenie.

Podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012.

Dostupné na:

http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

Ako je uvedené vyššie, k závažným okolnostiam, ktoré významne zvyšujú riziko násilia, patrí snaha ženy zažívajúcej násilie odísť od násilníka. Pokusy ukončiť vzťah sú spojené so zabitím zo strany intímneho partnera. Ide o nebezpečné obdobie separácie, obzvlášť v prípade, ak je žena po odchode od násilníka prenasledovaná.

Okrem rizika, ktorému čelí žena samotná, sú zvlášť zraniteľnou skupinou v kontexte domáceho násilia deti do veku 18 mesiacov. Už v prípade jediného násilného činu voči matke dieťaťa mladšieho 18 mesiacov sa za účelom ochrany detí odporúča kontaktovať relevantné úrady a organizácie napr. sociálnu kuratelu.⁵¹

Prítomnosť uvedených závažných okolností je potrebné bližšie preskúmať a získať ďalšie informácie potrebné pre odhad nebezpečenstva násilia a plánovanie bezpečia.

Odchod ženy z násilného vzťahu

Je dôležité zmapovať, či sa obeť pokúsila opustiť násilníka, resp. ho opustila, a/alebo či bola vystavená vyhrážkam o tom, čo sa stane, ak takýto pokus odísť uskutoční. V prípade, že žena plánuje odísť, je

49 Tamtiež.

50 Tamtiež.

51 Tamtiež.

potrebné, pokiaľ je to možné, naplánovať tieto kroky čo najbezpečnejšie. Najväčšie riziko hrozí ženám v období dvoch mesiacov po odchode z násilného vzťahu, a preto je o podpore pre ženu, ktorá opustila násilný vzťah, nutné uvažovať minimálne v takomto časovom horizonte.⁵²

V rozhovore so ženou ohľadne odchodu z násilného vzťahu je zvlášť dôležité komunikovať citlivo a dbať na to, aby nedošlo k obviňovaniu ženy za to, že neodišla (pokiaľ je to tak), resp. že neodišla skôr a pod. Môže byť užitočné explicitne zdôrazniť, že žena nenesie v tomto smere žiadnu vinu a prejavíť rešpekt voči tomu, čo žena urobila, bez ohľadu na to, či odišla/neodišla, uvažuje/neuvažuje o odchode. Orientačné otázky kladené žene:

- Odišla alebo sa pokúsila o odchod od násilníka za posledných 12 mesiacov?
- Kedy odišla od násilníka? (v prípade, že klientka odišla)
- Práve odišla alebo plánujete odísť od násilníka?
- Hrozí jej násilník niečím v prípade, že pokus odísť uskutoční? Hovorí vety ako napríklad, „ak ma opustíš,...“ Má z takýchto vyhrážok strach?
- Bráni jej v odchode z násilného vzťahu tlak rodiny, alebo strach či hanba zo zneuctenia?
- Bránia jej v odchode z násilného vzťahu hrozby, že bude odhalená jej sexuálna orientácia či rodová identita?
- Znemožňuje jej odchod zdravotné postihnutie, choroba, ekonomická alebo opatrovateľská závislosť na násilníkovi?⁵³

Pokiaľ žena odišla z násilného vzťahu, je možné, že profesionáli či profesionálky z rôznych inštitúcií budú vystavení/é otázkam zo strany viacerých osôb (rodina, priatelia, iné...) o tom, kde sa žena nachádza. Je kľúčové, aby tieto informácie ostali utajené, resp. aby boli oznámené len tomu, na kom sa s klientkou dohodnete. I tu je však potrebné klásť primárny dôraz na bezpečie ženy a jej detí, pretože môže dôjsť napr. k úniku informácií v prípade, že osoby, ktorým sú informácie poskytnuté, poznajú násilníka a môžu tieto informácie, či už schválne alebo náhodne prezradiť.

Kontakt s dieťaťom / deťmi

Keďže styk s dieťaťom je spôsob, akým násilník odôvodňuje po separácii svoj kontakt so ženou i deťmi, čím môže dochádzať k ďalšiemu násiliu, je potrebné zistiť bližšie informácie. Otázky súvisiace s deťmi a ich ohrozením, prípadne ich odobratím žene, môžu byť veľmi citlivé. Treba dobre zvážiť, na čo sa pýtame a ako, aby sme ženu nevyľakali, resp. aby sa nestiahla do seba bez ochoty ďalej komunikovať. Tieto môžu byť tiež využité pri plánovaní bezpečia a pre budúce súdne rozhodnutia a nariadenia. Orientačné otázky kladené žene:

- Má deti? Koľko má detí? Sú z tohto vzťahu alebo z predchádzajúcich?
- Má násilník voči nim rodičovskú zodpovednosť?
- Existuje nejaká formálna alebo neformálna úprava styku s dieťaťom/deťmi?
- Kde chodia deti do školy? Kam chodia po škole, napr. nejaké mimoškolské aktivity? Vie to násilník?
- Kto im poskytuje pediatrickú starostlivosť? Vie to násilník?
- Vyhrážal sa násilník únosom dieťaťa/detí alebo ublížením?
- Vyhráža sa násilník, že ju nahlási na úrade práce, sociálnych vecí a rodiny či inde ako „zlú matku“ a že jej budú deti odobraté zo starostlivosti?
- Vyhráža sa jej násilník, že pošle dieťa/deti do zámoria alebo získa nejakým iným spôsobom (kultúrnym, náboženským) dieťa/deti do svojej starostlivosti?⁵⁴

Nevlastné dieťa / deti

52 Tamtiež.

53 Tamtiež.

54 Tamtiež.

Keďže prítomnosť nevlastných detí špeciálne zvyšuje riziko násillia pre oboch, deti i ženu, pravdepodobne vzhľadom na predpokladanú horšiu kvalitu vzťahu s násilníkom, je dôležité preskúmať nasledujúce aspekty:

Aký je vzťah (kvalita vzťahu) medzi násilníkom a nevlastným dieťaťom/nevlastnými deťmi?

Bol násilník niekedy násilný voči nevlastnému dieťaťu/nevlastným deťom?⁵⁵

V záujme ochrany detí môže byť potrebné kontaktovať relevantné organizácie (napr. políciu, oddelenie sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately, neziskové organizácie pomáhajúce ohrozeným deťom, atď.). V súvislosti s úpravou kontaktu násilníka s deťmi však platí, že primárny cieľ je bezpečie ženy a jej detí, **a tento nie je možné podriaďovať argumentu o dôležitosti styku dieťaťa s otcom.**⁵⁶

Tehotenstvo a deti

Keďže fyzické násillie voči žene sa môže objaviť po prvý raz, resp. sa zhoršiť, práve v období tehotenstva, prípadne počas prvých mesiacov života dieťaťa, je nutné bližšie preskúmať dané okolnosti. Rizika pre ženu, deti ale i nenarodené dieťa by si mali byť vedomí/é profesionáli/profesionalky z rôznych inštitúcií, ktorí/é môžu v období tehotenstva a tesne po ňom prichádzať s klientkou do častejšieho kontaktu (napr. lekárske, pôrodné asistentky, pediatri...).

Pri zisťovaní informácií v súvislosti s tehotenstvom môžu vyjsť najavo pochybnosti ženy o tom, či pokračovať v tehotenstve. Je užitočné odporučiť žene konzultáciu s odborníčkou či odborníkom (napr. z terapeutickej praxe), s ktorými bude môcť preskúmať svoje obavy i možnosti, ktoré má. Niektoré ženy môžu vnímať situáciu inak a práve tehotenstvo označovať za jediné obdobie, kedy sú uchránené od fyzického násillia partnera. Pokiaľ sa javí ako potrebné vytvoriť s klientkou plán bezpečia na čas pred pôrodom, počas pôrodu a po ňom, je užitočné sprostredkovať žene kontakty na MVO ponúkajúce špecializované poradenstvo. Je tiež vhodné zvážiť, ako príchod (ďalšieho) dieťaťa na svet, ovplyvní použitie stratégií na zaistenie bezpečia, ktoré žena má a ako sa zvýši jej závislosť na násilníkovi.⁵⁷ Orientačné otázky kladené žene:

- Je tehotná?
- Porodila dieťa v období uplynulých 18 mesiacov?
- Kedy by sa malo dieťa narodiť? Aký je odhadovaný termín pôrodu?
- Vie násilník o tom, že je tehotná? Je násilník otcom dieťaťa?
- Bola zo strany násilníka úmyselne napadnutá do oblasti brucha?
- Vie pôrodná asistentka a iný zainteresovaný personál o tehotenstve a domácom násillí?
- Je toto tehotenstvo dôsledkom násillného činu zo strany páchatela?
- Bojí sa o svoje dieťa/deti (vrátane toho nenarodeného)? Čoho sa bojí?⁵⁸

6.4 Formy a vzorce násillia

V súvislosti s formami násillia zvažujeme pri odhade nebezpečenstva všetky vyššie spomínané formy násillia páchaného na ženách a domáceho násillia – fyzické násillie, psychické násillie, sexuálne násillie, ekonomické násillie a sociálne násillie. Tieto formy môžu byť prítomné jednotlivo, alebo aj v rôznych

55 Tamtiež.

56 Vid'. napr. *Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násillie*. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk

57 *SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence*, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

58 Tamtiež.

kombináciách. Pod vzorcami násilia preskúmavame najmä to, či sa násilie stupňuje, čiže rastie, čo do závažnosti a frekvencie násilia, ako vyzerajú násilné incidenty, a pod.

Vzostup závažnosti a frekvencie násilia patria k najvýznamnejším rizikovým faktorom pre závažné a potenciálne smrteľné útoky. Podobne **použitie zbrane** alebo **vyhrážanie sa jej použitím, alebo vlastnenie zbrane** je rizikovým faktorom pre závažné až smrteľné nebezpečenstvo. Je dôležité, či násilník vlastní strelnú zbraň. Zároveň je ale potrebné zvážiť všetky potenciálne zbrane, čiže napríklad aj nože, nebezpečné predmety rôzneho druhu, ktoré násilník má či môže mať a potenciálne môže použiť. Je potrebné zistiť, aké má násilník zamestnanie či hobby a či mu napríklad tieto neposkytujú prístup k zbraňam.

Ďalším rizikovým faktorom sú **kontrolujúce správanie** a **izolácia** ženy. Kontrolujúce správanie sa považuje za významný faktor opakovaného, závažného a potenciálne smrteľného ohrozenia. Izolácia je jedným zo spôsobov takéhoto kontrolujúceho správania, kedy násilník kontroluje ženu tým, že sa snaží obmedziť alebo úplne limitovať jej sociálne kontakty s inými. K izolácii patrí snaha násilníka brániť obeť v stretávaní sa s rodinou, priateľmi, alebo pri vytváraní si akýchkoľvek podporných sietí, zamykanie ženy a iné obmedzovania jej slobody.

Rizikový faktor **prenasledovanie** je spojený so smrteľným a závažným ohrozením žien a ich detí. Súvisí s fyzickým násilím, pokusmi o zabitie a so zabitím. Fyzické násilie môže mať rôzne formy, od postrčenia alebo ťahania až po facky, použitie zbraní či dusenie alebo škrtenie. Použitie zbraní bolo spomínané vyššie. **Dusenie** a **škrtenie** - sú veľmi nebezpečné formy násilia. **Výskum femicíd ukazuje, že až polovica žien zažila v poslednom roku svojho života zo strany násilníka pokus o uškrtenie.**

Ďalším rizikovým faktorom je **sexualizované násilie**, ktoré je často vyskytujúcou sa formou domáceho násilia. U žien, ktoré zažívajú sexuálne útoky, je pravdepodobnejšie, že sú v dôsledku domáceho násilia vystavené vážnejším zraneniam a opakovanému týraniu. Závažnému násiliu často predchádza vyhrážanie sa. **Vyhrážanie sa zabitím, vyhrážanie sa ublížením** či **nátlak** patria tiež k významným rizikovým faktorom. Nátlak môže mať rôzne formy, vrátane vynútených manželstiev.

Podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

S uvedenými formami a vzorcami násilia súvisia nasledujúce informácie a okruhy otázok, ktoré je podstatné preskúmať.

Vzostup závažnosti a frekvencie násilia

Cieľom otázok je získať informácie o tom, či sa situácia zhoršuje. Je potrebné zmapovať, aký je rozsah násilia, ku ktorému dochádza, čo sa deje, ako často, a ako sa tieto vzorce menia v čase. Predchádzajúci násilný útok je veľmi efektívnym indikátorom toho, že dôjde k ďalšiemu. V 35% domácností sa tak stane do piatich týždňov od prvého násilného činu.⁵⁹ Násilný čin, ktorý sa stal posledný nemusí byť tým najhorším. Orientačné otázky kladené žene:

- Kedy došlo k poslednému násilnému činu?
- Bol tento násilný útok horší ako ten predošlý? V čom?
- Viedol tento násilný čin k nejakým zraneniam? Aké boli v porovnaní s predchádzajúcimi zraneniami?

59 Tamtiež.

- Aký najhorší násilný čin sa udial a k akým najhorším zraneniam došlo? Boli tieto násilné činy oznámené na polícií?
- Deje sa násilie vo vzťahu k žene či jej blízkym čoraz častejšie?
- Zhoršuje a stupňuje sa násilie?
- Koľko násilných činov sa udialo za posledných 12 mesiacov? Dejú sa častejšie?
- Bol tento násilný útok horší ako ten predošlý? V čom?⁶⁰

Použitie zbrane

Cieľom je zistiť, či je súčasťou fyzického násillia aj použitie zbraní, prípadne vyhrážanie sa ich použitím a ich vlastníctvo. Pokiaľ je násilník držiteľom strelnej zbrane je na mieste byť veľmi obozretná. Pod zbraňou sú myslené nielen nože či strelné zbrane, ale aj akékoľvek predmety v domácnosti, ktoré môžu byť použité ako zbrane. Môže byť užitočné uviesť klientke príklady takýchto predmetov - popolníky, detské hračky, kuchynské potreby, držiaky, atď., ale zase tak aby nebola vystrašená. Orientačné otázky kladené žene:

- Vyhrážal sa žene niekedy násilník použitím zbraní? Akých?
- Použil násilník niekedy zbrane alebo iné predmety za účelom ublížiť jej? Aké?
- Zahŕňal posledný násilný čin použitie zbrane/í? Akých?
- Vlastní násilník nejaké zbrane? Vlastní násilník strelnú zbraň?
- Má násilník prístup k zbraňam prostredníctvom priateľov, známych alebo svojho zamestnania?
- Absolvoval násilník vojenský výcvik alebo nejaký výcvik bojových umení?⁶¹

Tieto informácie sú užitočné nielen vzhľadom na odhad nebezpečenstva hroziaceho žene zažívajúcej násilie a jej deťom, ale aj vzhľadom na riziko vyvstávajúce pre profesionálov a profesionálky, ktorí/é môžu vstupovať do domácnosti či prichádzať do kontaktu s násilníkom.

Kontrolujúce správanie

Kontrolujúce správanie sa môže prejavovať rôznym spôsobom, vrátane izolácie obete. Nasledujúce otázky sa pokúšajú objasniť, o aké kontrolujúce správanie zo strany násilníka ide. Okrem užitočnosti pre proces vyhodnocovania nebezpečenstva, pomôže poznanie kontrolujúcich vzorcov správania profesionálkam realizujúcim odhad nebezpečenstva násillia aj v tom, aby vedeli plánovať ďalšie stretnutia a rozhovory s klientkou a tiež v tom, aby boli obozretné voči spôsobom kontroly, ktoré môže násilník uplatňovať i voči nimi. Orientačné otázky kladené žene:

- Kontroluje, či pokúša sa kontrolovať násilník všetko, čo žena robí a/alebo je neprimerane žiarlivý/á?
- Musí sa zodpovedať kedy a kde bola?
- Izoluje ju od priateľiek, priateľov a rodiny?
- Zadržuje jej telefonáty a emaily?
- Obviňuje ju násilník z nevery?
- Bráni jej v užívaní liekov, ktoré máte brať?
- Je voči nej extrémne dominantný?
- Bráni jej opustiť dom?
- Vyhráža sa žene, že jej vezmú deti, pokiaľ jeho správanie nahlásite?
- Je extrémne žiarlivý? Vyhráža sa a zastrahuje ju vetami typu „ak Ťa nemôžem mať ja, tak nikto iný“?
- Používa náboženstvo na to, aby ju kontroloval?
- Požiadal niekedy niekoho, aby robil/a tieto veci namiesto neho? (priatelia, rodina...)

⁶⁰ Tamtiež.

⁶¹ Tamtiež.

- Vyhráža sa jej násilník, že odkryje Vašu sexuálnu orientáciu/rodovú identitu pred priateľmi a priateľkami, pred rodinou, v práci?
- Je násilný voči iným ľuďom, napríklad voči ex-partnerke, novej partnerke, iným rodinným príslušníkom a príslušníčkam, kolegyňam?⁶²

Izolácia

Ako bolo spomenuté vyššie, násilník sa často pokúša izolovať ženu zažívajúcu násilie od podpornej siete rodiny a priateľov. Pri vytváraní odhadu nebezpečenstva a tiež plánovaní bezpečnostných opatrení je potrebné zistiť, aký je rozsah tejto izolácie, aké má formy a či existujú nejaké bezpečné spôsoby kontaktovania klientky. Prípadne môže byť užitočné dohodnúť si nejaké kontaktné osoby. Orientačné otázky kladené žene:

- Cíti sa izolovaná od priateľov/priateľiek, rodiny? Pokúša sa jej násilník zabrániť v stretávaní sa s rodinou, priateľmi, v návšteve lekára alebo iných?
- Je finančne závislá na násilníkovi? Je sociálne alebo geograficky oddelená od priateľov/priateľiek?
- Má nejaké podporné zázemie?
- Bráni žene zastrašovanie zo strany páchatela získať pomoc od podporných organizácií? Násilník môže ženu zastrašovať tým, že jej môžu vziať deti alebo tým, že je bláznivá a nik jej aj tak nebude dôverovať, atď.
- Ako to ovplyvňuje jej účasť v práci, v škole, inde..? Bráni jej násilník zúčastňovať sa aktivít mimo domova? Bráni jej násilník opustiť dom bez dozoru? Je pod sústavným dohľadom i doma?
- Má pocit, že širšia rodina a komunita podporuje násilie?
- Vyhráža sa Vám násilník, že odkryje Vašu sexuálnu orientáciu/rodovú identitu pred priateľmi a priateľkami, pred rodinou, v práci?⁶³

Prenasledovanie

Je potrebné bližšie objasniť správanie násilníka, prípadne násilníkov. Ak sa žena cíti prenasledovaná, treba ju povzbudiť, aby sa pokúsila čo najpresnejšie opísať, čo sa deje. Je nápomocné, pokiaľ je to pre ženu bezpečné, aby si o násilných útokoch viedla nejaký záznam, ktorý by mohol byť použitý i neskôr ako dôkaz na súde. V prípade obťažovania a prenasledovania existujú aj ďalšie indikátory pre vysoké riziko budúceho násillia, vid'. nasledujúce otázky. Orientačné otázky kladené žene:

- Cíti sa prenasledovaná?
- Dochádza k prenasledovaniu po tom, čo od násilníka odišla, prípadne sa pokúšala odísť? K prenasledovaniu často dochádza práve v čase separácie alebo po ňom, ale môže sa vyskytovať i v rámci vzťahu.
- Ničí a poškodzuje násilník majetok?
- Chodí násilník za ženou? Potuluje sa okolo Vás, vo Vašom okolí?
- Vyhráža sa násilník žene či niekomu inému so samovraždou alebo s tým, že niekoho zabije, prípadne so sexuálnym násillím?
- Kontaktuje ju násilník neustále a opakovane prostredníctvom telefonátov, textových či emailových správ?
- Posiela jej násilník neustále listy, odkazy, veci, darčeky?
- Angažuje iných/iné do toho, aby mu pomohli? Príkladom môžu byť deti, ktoré násilník zneužíva aby mohol ďalej obťažovať a prenasledovať ženu, prostredníctvom rôznych informácií či vecí, ktoré môže od detí získať (kľúče od domu, nové adresy domu, práce, školy, atď.).
- Dochádza počas prenasledovania ženy aj k násillnostiam voči iným osobám?

62 Tamtiež.

63 Tamtiež.

- Kontaktuje ju násilník v období nejakých výročí, narodenín či iných dátumov?⁶⁴

Dusenie a škrtenie

Keďže ide o veľmi závažné formy násilia, je treba komunikovať veľmi citlivo a tiež zvážiť podľa konkrétnej situácie, čo je vhodné a potrebné zistiť pri prvom kontakte. Niektoré detaily nemusia byť vôbec nápomocné a mohli by ženu len opätovne retraumatizovať. Orientačné otázky kladené žene:

- Pokúsil sa ju násilník niekedy zaškrtiť, udusiť či utopiť?
- Kedy sa ju násilník pokúsil zaškrtiť, udusiť či utopiť?
- Ako často dochádza k takýmto násilným útokom?
- Stratila vedomie? Môže opísať, čo konkrétne násilník urobil? Použil nejaké nástroje?⁶⁵

Sexuálne násilie

Cieľom je zistiť, či dochádza k sexuálnemu násiliu a k akému typu sexuálneho zneužívania je žena zažívajúca násilie vystavená. Treba mať na pamäti, že znásilnenie, sexuálne zneužívanie a zastrašovanie nemusia byť klientkou takto rozoznávané. Je preto dôležité, aby profesionálka hovorila so ženou zažívajúcou násilie otvorene o rôznych formách sexuálneho zneužívania, ktoré by mohla zažívať. Celkovo sa môže javiť ako náročné pýtať sa klientky otázky súvisiace so sexuálnym násilím. Pokiaľ ide o prvý kontakt s ňou, je možné začať napríklad takto:

- Mnoho klientok, s ktorými som v minulosti hovorila, spomínali, že im ich partner/ex-partner robil alebo hovoril veci sexuálneho charakteru, ktoré im boli nepríjemné alebo im fyzicky ubližovali. Stalo sa Vám to niekedy?⁶⁶

Následne môžete s klientkou veľmi citlivo preskúmať, ktoré typy sexuálneho zneužívania sa jej môžu týkať:

- Používa násilník nátlak a zastrašovanie, prípadne nejaké zbrane, k dosiahnutiu sexuálneho styku?
- Používa násilník sexuálne urážky?
- Spôsobuje jej násilník nechcené sexuálne dotyky, vrátane použitia predmetov?
- Spôsobuje jej násilník počas sexuálneho styku bolesti?
- Sú sexuálne zneužívané aj deti?
- Vystavuje násilník ženu a/alebo deti pornografickým materiálom?
- Odmietla násilník bezpečný sex a použitie antikoncepcie?
- Zneužíva ju násilník prostredníctvom robenia sexuálnych fotiek a videonahrávok? Zastrahuje ju, že ich zverejní, ukáže jej priateľom/priateľkám, rodine, v práci?
- Núti ju k sexuálnemu styku s inými osobami alebo k prostitúcii?⁶⁷

Keď identifikujete typ/typy sexuálneho zneužívania, ktoré žena zažíva, je potrebné opýtať sa na podrobnejšie informácie ohľadne násilných incidentov.

Kedy sa stal takýto násilný čin? Ako často sa niečo takéto deje?

- Čo presne sa stalo?
- Povedali žena o tom niekomu alebo nahlásila to na políciu? Vyhľadala lekársku pomoc? Je potrebné zistiť tieto informácie, avšak bez akýchkoľvek náznakov obviňovania ženy, pokiaľ tak neurobila.
- Urobil násilník niečo takéto aj niekomu inému - deťom alebo bývalej partnerke...?

64 Tamtiež.

65 Tamtiež.

66 Tamtiež.

67 Tamtiež.

- Má obavu, že by v dôsledku násilného činu, mohlo dôjsť k prenosu pohlavných chorôb či k otehotneniu?⁶⁸

Vyhrážanie sa zabitím, vyhrážanie sa ublížením či nátlak

Je dôležité nepodceňovať vyhrážky a pokúsiť sa bližšie preskúmať vážnosť situácie. Orientačné otázky kladené žene:

- Čím sa žene násilník vyhráža?
- Vyhrážal sa jej niekedy násilník ublížením?
- Vyhrážal sa žene násilník niekedy, že ju zabije alebo niekoho iného? Koho (deti, súrodencov, domáce zvieratko...)? Verila mu?
- Ako sa násilník vyhrážal, že ju či niekoho iného zabije?
- Povedal násilník niekomu inému o tom, že zabije ju či inú osobu? Niekedy sa môže násilník takto vyhrážať napríklad pred políciou, probačnou pracovníčkou, atď.⁶⁹

6.5 Rizikové faktory súvisiace s postojmi a správaním páchatel'a

Úvahy o tom, že dôvodom násilia páchaného na ženách a domáceho násilia sú drogy a alkohol, finančné problémy násilníka, či duševné problémy patria k častým mýtom v súvislosti s domácim násilím. Ani jeden z týchto aspektov psychologickkej či sociálnej povahy nepredstavuje rizikový faktor samostatne, ale sa ním stáva v kombinácii s násilným správaním páchatel'a. Rovnako zahrnutie týchto rizikových faktorov nemá za cieľ ponúkať stereotypný obraz páchatel'a násilia, ktorý by reprezentoval násilníka napr. ako človeka so sociálne slabších vrstiev, alebo ako človeka závislého na alkohole či drogách, apod. Ženy zažívajúce násilie, ako aj páchatelia násilia, pochádzajú zo všetkých spoločenských vrstiev, vekových kategórií i životných štýlov.

Problémy súvisiace s drogami alebo alkoholom nepredstavujú príčinu, ani ospravedlnenie násilných činov páchaných na ženách a ich deťoch. Sú však rizikovým faktorom, pretože požívanie drog a alkoholu sa spája so zvýšeným rizikom femicídy a závažného násilia.

Psychické problémy páchatel'a násilia, vrátane depresie, súvisia so zvýšeným ohrozením opakovaným násilím a závažnými formami násilia. **Vyhrážanie sa spáchaním samovraždy** a zlé psychické zdravie násilníka predstavujú rizikové faktory pre situácie, v ktorých dochádza najprv k femicíde a potom k samovražde. V 32% prípadov nasledovala po femicíde samovražda násilníka alebo pokus o ňu.

Majetníckosť a extrémna žiarlivosť sú rizikovými faktormi pre páchanie závažného násilia. Nebezpečenstvo v takom prípade ešte zvyšujú **iné poškodzujúce patriarchálne postoje** násilníka, ako napríklad pocit, že žena je jeho majetkom, alebo rigidné chápanie mužskej či rodinnej cti, a pod.

Osobitným rizikovým faktorom je **ekonomický tlak** na strane násilníka spôsobený napr. finančnými problémami, stratou zamestnania, zmenou finančného statusu, apod. Ide o faktory, ktoré súvisia so stereotypnými predstavami o mužskosti a rodových rolách a sú spájané so zvýšeným ohrozením femicídou v dôsledku domáceho násilia.

Podľa WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012.

68 Tamtiež.

69 Tamtiež.

Dostupné na:

http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

Pre objasnenie tohto správania a postojov na strane násilníka a presnejší odhad nebezpečenstva, je potrebné zistiť ďalšie informácie ohľadne vyššie uvedených rizikových faktorov.

Problémy súvisiace s drogami alebo alkoholom

Klientka si môže byť vedomá ako alkohol a drogy ovplyvňujú násilníka a môže násilníkovu závislosť vnímať ako príčinu násilia. Žena zažívajúca násilie môže mať tiež strach odhaliť násilie pred rodinou, priateľmi/priateľkami alebo aj políciou či úradmi, aby nevyšli najavo partnerova či ex-partnerova závislosť na drogách či alkohole. Zároveň existuje možnosť, že aj klientka samotná má problém s alkoholom či drogami, dokonca môže požívať rovnaké alebo podobné látky a využívať rovnakých dodávateľov ako násilník. V oboch prípadoch sa môže obávať odsúdenia či nepochopenia zo strany druhých, ako aj potenciálnych dôsledkov, či už zo strany násilníka alebo úradov - napr. možnosti, že by prišla o deti. Týmto spôsobom sa môže prehlbovať miera izolácie klientky.⁷⁰

Je potrebné zistiť, či sa za uplynulý rok prejavili u násilníka vážne problémy v súvislosti s požívaním ilegálnych drog, alkoholom alebo liekmi na predpis, ktoré by mu znemožňovali viesť bežný život a narušali jeho zdravie, vzťahy, prácu, atď. Orientačné otázky kladené žene:

- Ako často násilník požíva alkohol alebo drogy
- Je násilník závislý na alkohole či drogách?⁷¹

Psychické problémy a vyhrážanie sa spáchaním samovraždou

Podobne ako v prípade alkoholu či drog, je dôležité zistiť, či násilník netrpí psychickými problémami, ktoré by mu znemožňovali viesť bežný spoločenský život. Domnienka, že násilník je psychicky chorý a táto choroba je príčinou násilia, predstavuje mýtus. Na druhej strane platí, že psychické problémy v spojení s násilím, sú rizikovým faktorom, ako uvádzame vyššie. Orientačné otázky kladené žene:

- Bola násilníkovi diagnostikovaná nejaká psychická choroba?
- Je mu poskytovaná vzhľadom na túto diagnózu nejaká liečba (napr. psychoterapia alebo lieky...)?
- Došlo v poslednej dobe k zmene v psychickom zdraví násilníka?
- Aké sú ďalšie spúšťače násilného správania?⁷²

Pokiaľ násilník trpí depresiami či má samovražedné sklony, čiže pokúsil sa v minulosti o samovraždu, má samovražedné myšlienky, vyhráža sa samovraždou alebo má sebapoškodzujúce správanie, je potrebné zistiť viac. Takéto sebaubližovanie je totiž spájané aj so zabitím iného človeka, a preto predstavuje zvýšené riziko pre prípady vraždy a následnej samovraždy. Častým ukazovateľom potenciálneho rizika je v takýchto prípadoch potreba násilníka kontrolovať vzťah. Samotná klientka môže tiež vyjadriť, že sa obáva toho, že násilník spácha samovraždu, či zabije ju alebo jej deti. Pokiaľ má klientka takéto obavy je namieste poskytnúť žene adekvátne informácie o možnostiach podpory a ochrany, prípadne zvážiť spolu s ňou kontaktovanie polície. Orientačné otázky kladené žene:

- Trpí násilník depresiami?
- Má násilník samovražedné sklony, čiže pokúsil sa v minulosti o samovraždu/ má(l) samovražedné myšlienky, vyhráža(l) sa samovraždou alebo má(l) sebapoškodzujúce správanie?
- Má žena obavu, že násilník spácha samovraždu?

70 Tamtiež.

71 Tamtiež.

72 Tamtiež.

- Má žena strach, že násilník zabije ju alebo jej deti?⁷³

Majetníckosť, extrémna žiarlivosť a iné poškodzujúce patriarchálne postoje

Takéto správanie násilníka bolo opísané vyššie v podkapitole Formy a vzorce násilia, vid'. časť Kontrolujúce správanie.

Ekonomický tlak

Cieľom je jednak zistiť, ako je to s finančnými záležitosťami - či má násilník nejaké finančné problémy, či má pravidelnú prácu, alebo o prácu nedávno prišiel, alebo je dlhodobo nezamestnaný, atď., ale tiež to, nakoľko je klientka na násilníkovi finančne závislá a on má nad ňou finančnú kontrolu. V prípade, že klientka nemá prístup k žiadnym verejným zdrojom, môže byť plne finančne závislá na svojom partnerovi. Orientačné otázky kladené žene:

- Majú v rodine nejaké problémy s prístupom k verejným zdrojom (napr. rôzne formy sociálnej podpory a pomoci)?
- Kto poberá rôzne príspevky, prídavky a uplatňuje si existujúce finančné výhody?
- Obmedzuje, blokuje či odopiera násilník prístup k spoločným/rodinným financiám?
- Bola žena prinútená vziať si na seba úver alebo hypotéku, za ktorých splácanie/nesplácanie ste zodpovedná? Na koho sú písané tieto pôžičky, prípadne dlhy?⁷⁴

Odpovede je potrebné zohľadniť aj pri vytváraní plánov bezpečia. Niekedy môže klientka potrebovať poradenstvo ohľadne dávok, príspevkov a prídavkov, na ktoré by mohla mať nárok, ale napríklad aj správy dlhov a pod.

7 TYPY DOTAZNÍKOV NA ODHAD NEBEZPEČENSTVA NÁSILIA NA ŽENÁCH V INTÍMNYCH VZŤAHOV A ICH POUŽÍVANIE

Existuje viacero typov dotazníkov, ktoré sa môžu líšiť vzhľadom na konkrétnu situáciu ich použitia. Podľa dokumentu WAVE je vhodné preferovať tie, ktoré sú orientované na klientku a zahŕňajú aj jej vnímanie nebezpečenstva násilia.⁷⁵ Pre opis a porovnanie viacerých nástrojov pre odhad nebezpečenstva pozrite prehľadovú štúdiu siete WAVE.⁷⁶

Je dôležité podotknúť, že tieto nástroje sú len pomôckou pre vyhodnocovanie nebezpečenstva násilia. Je potrebné vyhnúť sa mechanickému používaniu dotazníkov, ktoré môže viesť k prehliadnutiu či ignorovaniu ďalších relevantných skutočností existujúcich na strane ženy zažívajúcej násilie. Rovnako je potrebné vyhnúť sa preberaniu v zahraničí používaných nástrojov bez ich testovania v slovenskom

⁷³ Tamtiež.

⁷⁴ Tamtiež.

⁷⁵ WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf.

⁷⁶ Logar, R., Marvanová Vargová, B., Rösemann, U., PROTECT - Identifikácia a ochrana žien a detí vystavených hrozbe zvlášť závažného rodovo podmieneného násilia – prehľadová štúdia. Druhé, revidované vydanie, WAVE, Viedeň 2011. Dostupné na http://www.wavenetwork.org/sites/wave.local/files/wave_protect_slovakian_0309.pdf.

kontexte a následného prispôsobovania a neustáleho prehodnocovania vzhľadom na plnenie ich základného účelu. „Skúsenosti zo zahraničia poskytujú príklady zlého a nebezpečného používania nástrojov inštitúciami a v prostredí, ktoré je celkovo nastavené mizogýnne a sexisticky. Vtedy sa aj najlepší nástroj mení na nástroj sekundárnej viktimizácie žien a vystavuje ich riziku vážneho ohrozenia násilím.“⁷⁷

Nástroje, ktoré inštitúcie používajú na vyhodnotenie rizika sa môžu čiastočne líšiť v závislosti od ich kompetencií a spôsobu fungovania, ako aj od prostredia v ktorom k vyhodnocovaniu dochádza. Pre všetky je prvoradé pred ich používaním absolvovať vzdelávanie. Napr. v prípade polície predpokladáme, že by mal byť zameraný na zistenie hroziaceho nebezpečenstva, tak aby boli prijaté kroky k jeho zamedzeniu, v prípade poradenských služieb MVO môže ísť viac do hĺbky a viesť k podrobnému vypracovaniu bezpečnostných plánov.

7.1 Príklad dotazníka CAADA-DASH

CAADA (Coordinated action against domestic abuse) znamená koordinovaný postup proti domácejmu násiliu, ide o názov organizácie, ktorá vytvorila dotazník (v súčasnosti sa vola Safelives) a pôsobí vo Veľkej Británii. DASH (Domestic abuse stalking and harassment and honour based violence) znamená domáce násilie, prenasledovanie a obťažovanie a násilie v mene cti, čiže oblasti, na ktoré sa dotazník zameriava.⁷⁸

Obsahuje 24 otázok o rizikových faktoroch, 10 kladných odpovedí sa považuje za indikátor vysokého stupňa nebezpečenstva a 14 a viac kladných odpovedí napĺňa kritériá na odporúčanie do systému multiinštitucionálnej spolupráce. Nástroj poskytuje priestor na odborné stanovisko osoby, ktorá odhad realizuje. Možno ho použiť na rozhovor so ženou, ktorý vedie odborníčka, alebo odborník z akejkoľvek inštitúcie, ktorá identifikovala, že žena zažíva násilie. Používa sa ako pomôcka pre zamestnancov a zamestnankyne prvého kontaktu na rozpoznanie prípadov násilia na ženách, prenasledovania a násilia v mene cti s odhadom vysokého stupňa nebezpečenstva. Slúži na rozhodovanie o tom, ktoré prípady by mali ísť na multiinštitucionálne konferencie odhadu rizika a o tom, akú ďalšiu podporu žena potrebuje. Umožňuje inštitúciám robiť obhájiteľné rozhodnutia založené na dôkazoch získaných dôkladným preskúmaním jednotlivých prípadov.

Ciele dotazníka:

- poskytnúť profesiám prvého kontaktu nástroj na identifikovanie vysokého rizika prípadov násilia na ženách v partnerských vzťahoch, v prípadoch prenasledovania a násilia v mene cti,
- pomôcť pri rozhodovaní, ktoré prípady by sa mali vzťahovať k posúdeniu v rámci multiinštitucionálnych konferencií o jednotlivých prípadoch a aká ďalšia podpora je potrebná, vyplnený dotazník sa stáva aktívnym záznamom, ktorý sa môže využiť v budúcnosti pri manažmente prípadu,
- poskytnúť bežný nástroj inštitúciám, ktoré sú súčasťou procesov multiinštitucionálneho intervenčného tímu a poskytnúť zdieľané porozumenie rizika vo vzťahu k násiliu na ženách v partnerských vzťahoch, prenasledovaniu a násiliu z dôvodu cti,

77 Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom, str. 164. Dostupné na:

http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk.

78 Podľa <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face> a <http://www.dashriskchecklist.co.uk/>

- poskytnúť inštitúciám možnosť urobiť obhájitelné rozhodnutie založené na evidencii extenzívneho výskumu prípadov násilia na ženách, vrátane vražd v domácnosti a zmiznutí, ktoré podchyťávajú najviac rozpoznané modely odhadu rizika.

Ako použiť dotazník:

- Pred prvým vyplnením dotazníka sa odporúča prečítať si praktickú príručku a často dopytované otázky a odpovede. Riziko je dynamické a môže sa meniť veľmi rýchlo. Je dobré opäť prejsť dotazníkom po novom incidente.
- Dôležitý je odborné stanovisko vo všetkých prípadoch. Výsledky dotazníka nie sú definitívnym odhadom rizika. Mali by poskytnúť štruktúru s cieľom informovať, tých čo ho robia a zareagovať promptne pri ďalšom pýtaní sa, analýze a odhade rizika.

Čo dotazník nie je:

Tento dotazník poskytuje aj informácie o riziku, v ktorom sa nachádzajú deti žien zažívajúcich násilie, ale nie je to celkový odhad rizika pre deti.

Hranice rizika používané v Devone vo Veľkej Británii (september 2010) - odporúčanie:⁷⁹

Štandardné riziko: počet začiar knutí v dotazníku. Ak bolo označených 0 – 5 odpovedí áno, prípad je v súčasnosti spojený s kritériami štandardného rizika. Zatiaľ čo sa niektoré rizikové faktory môžu vyskytovať, nepovažujú sa za obrovské, alebo vážne. Vysvetlite žene, že nikto nemusí zažívať násilie a zneužívanie a že existuje podpora a pomoc zvonku. Je dôležité mať na pamäti, že riziko je dynamické a malo by byť monitorované. Je tiež dôležité zdôrazniť, že polícia môže byť a mala by byť kontaktovaná v prípade ďalšieho nebezpečenstva. K dispozícii sa odporúča dať informačné materiály, kontakty pre daný región a požiadať ženu, ak je to možné a ak s tým súhlasí, aby vás priebežne informovala o svojej bezpečnosti.

Stredné riziko: počet začiar knutí v dotazníku. Ak bolo označených 6 – 10 odpovedí áno, prípad je v súčasnosti spojený s kritériami stredného rizika. Sú identifikovateľné znaky rizika, alebo vážneho ohrozenia. Tento stupeň rizika má byť oznámený nezávislej ženskej organizácii, alebo non stop linke, ktorá sa im priebežne ozve (iba na základe informovaného súhlasu). Vysvetlite, že nikto nepotrebuje zažívať násilie a zneužívanie a že existuje podpora a pomoc zvonku. Je dôležité mať na pamäti, že riziko je dynamické a malo by byť monitorované. Je tiež dôležité zdôrazniť, že polícia môže byť a mala by byť kontaktovaná v prípade nebezpečenstva. K dispozícii sa odporúča dať informačné materiály, kontakty pre daný región a požiadať ženu, ak je to možné a ak s tým súhlasí, aby vás priebežne informovala o svojej bezpečnosti, a to hlavne v prípade, keď nedá súhlas na posunutie dotazníka.

Vysoké riziko: počet začiar knutí v dotazníku. Ak bolo označených 14 a viac odpovedí áno, prípad je v súčasnosti spojený s kritériami na postúpenie prípadu na vykávanie násilníka z obydli a začatia trestného stíhania resp. vyslanie hliadky a postúpenie prípadu na multiinštitucionálnu konferenciu pre jednotlivé prípady. Ide o obrovské riziko a vážne ohrozenie. Potencionálna ohrozujúca udalosť je viac ako pravdepodobná a následky by mohli byť vážne. Môže byť nutná okamžitá intervencia. K dispozícii dať informačné materiály, kontakty. K dispozícii sa odporúča dať informačné materiály, kontakty pre daný región a požiadať ženu, ak je to možné a ak s tým súhlasí, aby vás priebežne informovala o svojej bezpečnosti.

Celý dotazník je v prílohe č.1.

⁷⁹ Podľa <http://www.devon.gov.uk/adva-caada-dash-ric-september-2010.pdf>

7.2 Príklad dotazníka Danger assesment (DA - Odhad nebezpečenstva)⁸⁰

Dotazník vytvorila Jacquelyn C. Campbell, Ph.D., R.N. v roku 2003.

20 otázok o rizikových faktoroch s odpoveďami áno/nie, ktoré sa posudzujú a vyhodnocujú na štyroch úrovniach nebezpečenstva. Prehľad posledného roka s kalendárom dokumentujúcim závažnosť a frekvenciu násilia. Používa sa pri rozhovore so ženou, ktorý s ňou zvyčajne robí poradenská pracovníčka. Aj kalendár žena vyplní s jej pomocou. Primárne sa využíva na odhad extrémneho nebezpečenstva a násilia s následkom smrti pre ženu, zvýšenie povedomia ženy o hrozacom nebezpečenstve a zvýšenie bezpečia ženy, príprave bezpečnostných plánov a poskytovanie pomoci a podpory žene.

Príklad úvodu dotazníka:

„Niekoľko rizikových faktorov sa spája so zvýšeným rizikom vrážd žien a mužov v násilných vzťahoch. Nevieme predpovedať, čo sa stane vo vašom prípade, ale chceme, aby ste si bola vedomá nebezpečenstva v situácii zneužívania a aby ste videli, ako sa množstvo rizikových faktorov aplikuje na danú situáciu. Použite kalendár, prosím označte približné dátumy počas roka, keď ste boli zneužívaná vaším partnerom, alebo ex partnerom. Napíšte v danom čase, ako vážny bol incident podľa nasledovnej škály:

1. Facký, ťahanie: žiadne zranenia a/alebo pretrvávajúce bolesti;
2. Sácanie, kopanie; modriny, škrabance a/alebo pokračujúca bolesť
3. Bite: ťažké pomliaždeniny, popáleniny, zlomené kosti
4. Ohrozovanie zbraňou, použitie zbrane: zranenia hlavy, vnútorné zranenia, pravidelné zranenia
5. Použitie zbrane: zranenia po zbrani“

7.3 Odhad rizika násilia a multiinštitucionálna spolupráca

V zahraničných krajinách ako napr. vo Veľkej Británii, USA, slúžia dotazníky často na to, aby určili, či jednotlivé prípady násilia na ženách a ich deťoch postúpia na multiinštitucionálne porady o individuálnych prípadoch. Multiinštitucionálne intervenčné tímy resp. multiinštitucionálne porady o individuálnych prípadoch zahŕňajú výmenu relevantných osobných informácií o žene a o rizikových faktoroch identifikovaných v situáciách vysokého stupňa ohrozenia rodovo podmieneným a domácim násilím. Ich súčasťou je vytvorenie akčných plánov na zvýšenie bezpečia ženy. Keďže sú spolupracujúce inštitúcie zodpovedné za ženy a deti, s ktorými pracujú, partnerstvo od nich vyžaduje silný záväzok, alebo vytrvalosť.⁸¹ Sú účinné pri redukovaní opakovanej viktimizácie žien a ich detí a na zvyšovanie ich dôvery v poskytované služby tým, že žena dostáva od systému náležitú pomoc.⁸²

Obyčajne stretnutie multiinštitucionálnej skupiny prichádza do úvahy vtedy, keď skóre z dotazníka prekročí istú vopred stanovenú hranicu.

⁸⁰ Podľa <https://www.dangerassessment.org/DATools.aspx>.

⁸¹ Spracované na základe informácií z webovej stránky <http://www.safelives.org.uk>.

⁸² Situáciu na Slovensku v oblasti multiinštitucionálnej spolupráce ilustruje dokument Miloslava Jezná, Juraj Janček, Sylvia Králová, Karin Kupcová, Zuzana Majchráková, Iveta Novomestská, Renáta Puškárová, Apolónia Sejková; Anna Pisárová; MULTIINŠTITUCIONÁLNA SPOLUPRÁCA NA SLOVENSKU AKO NEVYHNUTNÝ PREDPOKLAD ÚČINNEJ POMOCI ŽENÁM ZAŽÍVAJÚCIM NÁSILIE (Súčasný stav a odporúčania) IVPR, 2015. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NP/podpora_prevenie/dokument_multiinstitucionalna_spolupraca_na_slovensku.pdf.

Výsledky dotazníka nepredstavujú jediné a definitívne vyhodnotenie rizika násilia. Každý prípad je jedinečný, a preto je pri akomkoľvek posudzovaní rizika nutné vziať do úvahy celkový odborný stanovisko a chápať výsledky dotazníka ako pomôcku pri rozhodovaní sa o ďalšom postupe. Okrem vysokého rizika násilia, ktoré je zjavné z výsledného skóre dotazníka, sa odporúča zvolať stretnutie multiinštitucionálnej skupiny aj vtedy, keď:

- a) má profesionál/profesionálka pracujúci/pracujúca so ženou zažívajúcou násilie vážne obavy o jej situáciu, hoci neposkytla informácie, ktoré by jasne dokumentovali vysoké riziko násilia. Príkladom môže byť situácia extrémneho strachu na strane ženy alebo kultúrne bariéry prehovoríť, jazykové bariéry či imigračné problémy a i. Profesionál/profesionálka môže tak usudzovať na základe toho, ako vníma riziko násilia samotná žena/alebo na základe svojich znalostí a predchádzajúcich skúseností.
- b) sa na základe policajných výjazdov k žene z dôvodu domáceho násilia zdá, že násilie by mohlo eskalovať či eskaluje. Na stretnutí multiinštitucionálnej skupiny sa môže daný prípad posúdiť komplexnejšie. Zvyčajne sa za relevantný počet výjazdov považujú tri výjazdy za posledných 12 mesiacov.

8 ZÁVER

Predložený dokument mal za cieľ hlbšie oboznámiť širšiu cieľovú skupinu odborníkov a odborníčok z rôznych inštitúcií a oblastí, ktorí/é prichádzajú alebo by mohli prichádzať do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi, s procesom odhadu nebezpečenstva násilia. Veríme, že takýto odhad by mal byť realizovaný v styku s každou ženou, ktorá zažíva násilie tak, aby bola vyhodnotená „rizikovosť“ násilia. Práve oboznámenie sa s týmto procesom a jeho postupné zavádzanie v rámci štruktúr rôznych organizácií môže byť veľmi nápomocné v prevencii a eliminácii násilia v konkrétnych prípadoch, a to aj prostredníctvom multiinštitucionálnej spolupráce, ktorú by takéto spoločné procesy mohli umožniť, resp. významne uľahčiť.

K tomu je potrebné spoločne pomenovať rôzne podmienky, ktorých naplnenie je kľúčové pre zavádzanie takéhoto procesu na rôznych úrovniach a v rôznych inštitúciách, ako aj prekážky, ktoré zavádzaniu takéhoto procesu v súčasnosti bránia. Zároveň je nutné, aby tento proces nebol len kopírovaním zahraničných skúseností, ale bol adaptovaný na slovenské podmienky a opätovne evaluovaný a prehodnocovaný tak, aby bol funkčný a neslúžil iba k opätovnej viktimizácii žien. Predkladaný materiál má ambíciu slúžiť ako prvotný podklad pre takúto diskusiu a hľadanie. Naším úsilím bolo, aby bol písaný zrozumiteľným jazykom a aj pre ľudí z inštitúcií, ktorí nie sú oboznámení s témou násilia páchaného na ženách a domáceho násilia. Aj z tohto dôvodu nezastrešuje tému vyčerpávajúco a detailne, čo by bolo možné urobiť v ďalšom kroku v spolupráci s ďalšími dotknutými organizáciami. Dokument tiež nerieši následný proces manažovania bezpečia, ktorý by mal ísť ruka v ruku s odhadom nebezpečenstva násilia. Tento proces pre organizácie poskytujúce špecializované služby podpory a ochrany pre ženy zažívajúce násilie a ich deti opisujú iné výstupy Národného projektu Prevencie a eliminácie násilia páchaného na ženách. V budúcnosti by mohlo byť zmysluplné navrhnuť konkrétne a na mieru šité postupy manažovania bezpečia aj pre iné organizácie prichádzajúce do styku so ženami zažívajúcimi násilie a ich deťmi.

9 Príloha č. 1

Príklad nástroja na odhad rizika násillia na ženách

Používaný rôznymi organizáciami, vrátane polície, na identifikáciu rizika v prípade domáceho násillia, prenasledovania a/alebo násillia v mene cti.⁸³ Obsahuje 24 otázok a je vhodný na realizáciu odhadu nebezpečenstva v akejkoľvek situácii, vrátane prvého kontaktu so ženou zažívajúcou násillie.

Než začnete vyplňať dotazník, vysvetlite, prosím, klientke, že otázky, ktoré sa jej budete pýtať, sa jej pýtate z dôvodu zaistenia jej bezpečia a ochrany. Označte, prosím, odpoveď na otázku v prípade, že je daný faktor v súčasnosti aktuálny. V prípade potreby rozviesť ktorúkoľvek z odpovedí, použite, prosím, priestor na komentár na konci dotazníka. Predpokladá sa, že hlavným zdrojom informácií je žena zažívajúca násillie. Pokiaľ tomu tak <u>nie je</u> , uveďte, prosím, tento iný zdroj informácií v stĺpci vpravo.	ÁNO	NIE	NEVIEM	Uveďte zdroj informácií, pokiaľ ním nie je žena zažívajúca násillie
1. Viedol súčasný násilný čin k ublíženiu na zdraví resp. zraneniu, úrazu, ujme? • Prosím uveďte, o čo išlo a či ide o prvé ublíženie na zdraví.	☐	☐	☐	
2. Máte veľký strach? Cítite sa veľmi ohrozená? • Komentár:	☐	☐	☐	
3. Z čoho máte strach? Ide o ďalšie ublíženie na zdraví alebo ďalšie násillie? • Prosím uveďte, čo si myslíte, že môže násilník (meno násilníka/kov) urobiť Vám, alebo Vaším deťom, blízkym. • Komentár:	☐	☐	☐	
4. Cítite sa izolovaná od rodiny, priateľov/priateľiek? • Napr. pokúša sa Vám násilník (meno násilníka/kov) zabrániť v stretávaní sa s rodinou, priateľmi/priateľkami, v návšteve lekára alebo iných miest? • Komentár:	☐	☐	☐	
5. Cítite sa depresívne alebo máte samovražedné myšlienky?	☐	☐	☐	
6. Odišli ste alebo pokúšali ste sa odísť od násilníka (meno násilníka/kov) počas uplynulých 12 mesiacov?	☐	☐	☐	

83 SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

7. Je medzi Vami a násilníkom (meno násilníka/kov) prítomný konflikt ohľadne styku s dieťaťom/deťmi?	☐	☐	☐	
8. Telefonuje Vám násilník (meno násilníka/kov) neustále, píše textové správy, kontaktuje Vás, chodí za Vami, prenasleduje Vás, obťažuje Vás? • Prosím, rozveďte svoju odpoveď, aby bolo možné identifikovať, čo sa deje a či sa to podľa Vás deje zámerne, s cieľom zastrašiť Vás. • Opíšte, prosím, správanie násilníka a situácie, v ktorých sa to deje.	☐	☐	☐	
9. Ste tehotná alebo ste za uplynulých 18 mesiacov porodili dieťaťko?	☐	☐	☐	
10. Deje sa násilie vo vzťahu k Vám či Vaším blízkym čoraz častejšie?	☐	☐	☐	
11. Zhoršuje a stupňuje sa násilie?	☐	☐	☐	
12. Snaží sa násilník (meno násilníka/kov) kontrolovať všetko, čo robíte a/alebo je neprimerane žiarlivý? • Napr.: v súvislosti so vzťahmi, s kým sa stretávate, čo si obliekate/máte obliekať, dohliadanie na Vás doma aj mimo domova.	☐	☐	☐	
13. Použil násilník (meno násilníka/kov) niekedy zbrane alebo iné predmety za účelom ublížiť Vám? Vlastní násilník zbrane?	☐	☐	☐	
14. Vyhrážal sa Vám násilník (meno násilníka/kov), že zabije Vás alebo niekoho iného? • Ak áno, zaškrtnite, prosím, komu: • Vy ☐ • Deti ☐ • Iné (prosím, uveďte komu) ☐	☐	☐	☐	
15. Pokúsil sa Vás násilník (meno násilníka/kov) niekedy zaškrtiť / zadusiť / utopiť?	☐	☐	☐	
16. Robí alebo hovorí násilník (meno násilníka/kov) veci sexuálneho charakteru, ktoré sú Vám nepríjemné alebo fyzicky ubližujú Vám alebo Vaším blízkym? • Ak niekomu inému, uveďte, prosím, komu.	☐	☐	☐	
17. Existuje ešte niekto, kto Vás zastrašuje a z koho máte strach? • Ak áno, uveďte, prosím, o koho ide a z čoho máte strach.	☐	☐	☐	
18. Viete o tom, či násilník (meno násilníka/kov) ublížil ešte niekomu inému? • Prosím, uveďte komu, vrátane detí, súrodencov či starších príbuzných? • Deti ☐ • Iný/á člen/ka rodiny ☐ • Nieкто z predchádzajúceho vzťahu ☐	☐	☐	☐	

• Iné (prosím, uveďte) ☐				
19. Ublížil násilník (meno násilníka/kov) niekedy domácemu zvieratu?	☐	☐	☐	
20. Máte finančné problémy? • Napr. ste závislá na násilníkovi (meno násilníka/kov) kvôli peniazom / stratil násilník (meno násilníka/kov) nedávno prácu / máte iné finančné problémy?	☐	☐	☐	
21. Mal násilník (meno násilníka/kov) v uplynulom roku problémy s liekmi (na predpis alebo inými), drogami, alkoholom alebo psychické ťažkosti, ktoré mu spôsobovali problém viesť bežný život? • Ak áno, uveďte, prosím, aké a tiež ďalšie dôležité detaily, pokiaľ sú známe. • Lieky ☐ • Drogy ☐ • Alkohol ☐ • Psychické problémy ☐	☐	☐	☐	
22. Vyhrážal sa niekedy násilník (meno násilníka/kov) samovraždou alebo sa o ňu pokúsil?	☐	☐	☐	
23. Porušil niekedy násilník (meno násilníka/kov) kauciu / súdny príkaz a/alebo formálnu dohodu o tom, kedy Vás a/alebo deti môže vidieť? • Pokiaľ je to relevantné, môžete svoju odpoveď zvážiť aj v súvislosti s ex-partnerom/ex-partnerkou násilnej osoby. • Podmienky kaucie ☐ • Zákaz obťažovania/zneužívania ☐ • Nariadenie predbežného opatrenia o dočasnom zákaze vstupu do domu • alebo bytu/vyhostenie ☐ • Úprava styku s dieťaťom ☐ • Zákaz priblíženia sa ☐ • Iné ☐	☐	☐	☐	
24. Viete, či mal násilník (meno násilníka/kov) niekedy problémy s políciou alebo či spáchal trestné činy, za ktoré bol odsúdený? • Ak áno, uveďte, prosím, konkrétne: • Domáce násilie ☐ • Sexuálne násilie ☐ • Iné násilie ☐ • Iné ☐	☐	☐	☐	
Komentár: V prípade potreby rozviesť ktorúkoľvek z vyššie uvedených otázok, použite, prosím, tento priestor.				
Počet „áno“ odpovedí				

Na zváženie odborníčky/odborníka:

Existuje ešte nejaká relevantná informácia (od klientky či z iných zdrojov), ktorá by mohla zvyšovať riziko násilia? Zvážte situáciu klientky v súvislosti s postihnutím, závislosťou na návykových látkach, psychickými problémami, kultúrnymi/jazykovými bariérami, geografickou izoláciou, zľahčovaním situácie a iné. Je klientka ochotná spolupracovať s vašou organizáciou/využiť vaše služby? Opíšte, prosím.	
Zvážte páchatelove zamestnanie a záujmy. Mohli by mu tieto poskytnúť špeciálny prístup k zbraniam. Opíšte, prosím.	
Aké sú hlavné priority klientky v súvislosti so zaistením jej bezpečia?	
Myslíte si, že existujú relevantné dôvody pre postúpenie tohto prípadu skupine multiinštitucionálnej spolupráce?	Áno ☐ Nie ☐
Ak áno, postúpili ste jej daný prípad?	Áno ☐ Nie ☐
Podpis	Dátum
Myslíte si, že deti v rodine sú vystavené riziku?	Áno ☐ Nie ☐
Ak áno, potvrdte, prosím, či ste postúpili prípad ďalej za účelom zabezpečenia ochrany detí? Áno ☐ Nie ☐	Dátum postúpenia prípadu
Podpis	Dátum
Meno a priezvisko	

--	--

Poznámky odborníka/odborníčky:

Zoznam použitej literatúry

Agentúra Európskej únie pre základné práva, Násilie na ženách: Celoeurópsky výskum, 2012. Dostupné na <http://fra.europa.eu/en/vaw-survey-results>.

Caada Dash risk assesment. Dostupné na: <http://www.devon.gov.uk/adva-caada-dash-ric-september-2010.pdf>.

Campbell, J. C., Webster, D. W., Glass, N. (2009). The Danger Assessment, Validation of a Lethality Risk Assessment for Intimate Partner Femicide. Journal for Interpersonal Violence, Vol. 24, No. 4, Sage Publications, p. 653 – 674.

Čírtková, L., Moderní psychologie pro právníky. Praha, 2008.

Danger assesment. Dostupné na: <https://www.dangerassessment.org/DATools.aspx>.

Domestic abuse multiagency risk assesment. Dostupné na: http://www.richmond.gov.uk/domestic_abuse_multi-agency_risk_assessment_conference.

Fico, R., Repková, K. 2013. Prevalencia násilia páchaného na deťoch vo verejnej mienke na Slovensku. pre výskum práce a rodiny, 2013. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2013/Fico/vu_fico_prevalencia.pdf.

Generálna prokuratúra SR: Zhodnotenie využívania prostriedkov trestného práva proti domácejmu násiliu voči ženám a deťom, zverejnené 30. júna 2002, Dostupné na: <http://www.genpro.gov.sk/...-9151/47791s>.

Kol. autoriek 2015. Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie, Metodika k poskytovaniu komplexnej podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie a ich deťom. Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. Dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=386&Itemid=1&lang=sk.

Harne, L., 2009. Domestic violence and safeguarding children: the use of systematic risk identification and assessment in private law proceedings by Family Court Advisors: a pilot study. Bristol: University of Bristol and Cafcass. Dostupné na: <http://www.communitycare.co.uk/2011/09/30/research-assessing-risk-in-domestic-violence-cases/>.

Hjemdal, K.O., et al. Violence against children, later victimisation, and mental health: a cross-sectional study of the general Norwegian population. European Journal of Psychotraumatology 2015.

Holubová, B., Filadelfiová J., Bodnárová, B. 2008. Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násilím páchaným na ženách. IVPR, 2008. Dostupné na: [http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_\(2008\).pdf](http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2008/Holubova/Reprezentativny_vyskum_vyskytu_a_skusenosti_zien_s_nasilim_pachanom_na_zenach_(2008).pdf).

Hoyle, C. 2008. Will she be safe? A critical analysis of risk assessment in domestic violence cases. In Children and Youth Services Review 30 (2008) 323 – 337. Dostupné na: <http://www.communitycare.co.uk/2012/08/30/what-research-says-about-domestic-violence-risk-assessments/>.

Logar, R., Marvanová Vargová, B., Rösemann, U., PROTECT - Identifikácia a ochrana žien a detí vystavených hrozbe zvlášť závažného rodovo podmieneného násilia – prehľadová štúdia. Druhé, revidované vydanie, WAVE, Viedeň 2011. Dostupné na http://www.wavenetwork.org/sites/wave.local/files/wave_protect_slovakian_0309.pdf.

Mesochoritsová A, Bobáková, M., Kuruc A. 2014. Analýza prostredia MVO pracujúcich v oblasti eliminácie a prevencie násilia páchaného na ženách. Časť 4 Dostupné: http://moznostvolby.sk/wp-content/uploads/2014/11/AnalizaMVO_MV_web.pdf.

Metropolitná polícia Londýn. Definícia násilia v mene cti. Dostupné na: http://safe.met.police.uk/crimes_of_honour/get_the_facts.html.

SafeLives Dash risk checklist for the identification of high risk cases of domestic abuse, stalking and honour-based violence, SafeLives, 2014. Dostupné na: <http://www.safelives.org.uk/practice-support/resources-identifying-risk-victims-face>.

WAVE, De Montfort University, Coordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA), PROTECT II - Rozvíjanie kapacít v oblasti odhadu nebezpečenstva a manažmentu bezpečia na ochranu žien ohrozených zvlášť závažnými formami násilia, Viedeň 2012. Dostupné na: http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/protectii%28slovak%29final%28july2012%29_0.pdf

Koordinačno – metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násilie

Naším poslaním je v súlade s Národným akčným plánom na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2014 – 2019 vytvoriť, implementovať a koordinovať komplexnú celoštátnu politiku pre danú oblasť. Predchádzanie a znižovanie násillia na ženách a domáceho násillia je jednou z hlavných priorít ochrany a podpory ľudských práv. Aktuálnym medzinárodným štandardom, ktorý demokratické a právne štáty vytvorili v záujme predchádzania násilliu na ženách a domácejmu násilliu, je Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácejmu násilliu a o boji proti nemu. Na úrovni Európskej únie ich reflektuje Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov. Pre KMC sú tieto normy základným štandardom a aspiráciou pre dosiahnutie zníženia násillia a zvýšenia ochrany a podpory žien vystavených násilliu a obetí domáceho násillia.

Vízia KMC

Zabezpečiť kvalitu systémovej ochrany a podpory ženám zažívajúcim násillie a obetiam domáceho násillia.
Zvýšiť úroveň citlivosti a porozumenia hlavných aktérov, médií a verejnosti na tému rodovo podmieneného a domáceho násillia.
Znížiť výskyt násillia na ženách a domáceho násillia z dlhodobého hľadiska.

Ciele KMC

Vytvoriť a implementovať nástroje pre zabezpečenie efektívneho systému prevencie a eliminácie násillia na ženách a domáceho násillia, vrátane špecifickej legislatívy na elimináciu a prevenciu násillia na ženách a domáceho násillia.
Vytvoriť podmienky pre rýchlu a efektívnu ochranu a podporu všetkých žien a obetí domáceho násillia vystavených násilliu, alebo hrozbe násillia.
Predchádzať vzniku násillia a akejkoľvek situácii, ktorá prispieva k vzniku a tolerancii násillia.
Vytvoriť dostatočnú poznatkovú bázu o násillí na ženách a domácom násillí, aby bolo možné zvyšovať dostupnosť, kvalitu a účinnosť intervencie a prevencie v prípadoch násillia.

Rodovo podmienené násillie

„...je namierené voči určitej osobe z dôvodu jej pohlavia, rodovej identity alebo rodového vyjadrenia alebo ktoré neprimerane postihuje osoby určitého pohlavia a môže obeti spôsobiť telesnú, sexuálnu, psychickú ujmu alebo majetkovú škodu“⁸⁴. Zahŕňa násillie páchané blízkou osobou, sexuálne delikty, obchodovanie s ľuďmi, otroctvo a rôzne formy škodlivých praktík, ako napríklad nútené manželstvá, mrzačenie ženských pohlavných orgánov a takzvané trestné činy spáchané v mene cti.

Domáce násillie

Zahŕňa „...rôzne skutky fyzického, psychického, sexuálneho a majetkového násillia, ktoré je charakteristické najmä tým, že násillie pácha osoba, ktorá s obeťou je, alebo bola, v manželskom alebo partnerskom zväzku, alebo je iným rodinným príslušníkom obete bez ohľadu na to, či páchateľ s obeťou žije, alebo žil v spoločnej domácnosti.“⁸⁵

Kontakt:

Koordinačno-metodické centrum pre rodovo podmienené a domáce násillie
Kuzmányho 3/A, 811 06 Bratislava
Tel: 02 20 442 500
www.zastavmenasilie.sk

84 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ods. (17)

85 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ, ods. (18)